

Siddet, Baskı ve Yozlaşma Karşısında Din Eksenli Direniş: Cakartalı Kız ve Minyeli Abdullah Romanlarının Karşılaştırmalı Analizi

*Faith-Based Resistance Against Violence, Oppression and Corruption:
A Comparative Analysis of the Novels Azrā Jakarta and
Minyeli Abdullah*

Sedef GÜLER*

* Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Konya, Türkiye.

E-mail: sadafcon_@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-0384-6306>

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

Sedef GÜLER,
Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Konya, Türkiye.

Submission/Başvuru:
08 Şubat/February 2026

Acceptance/Kabul:
25 Mayıs/May 2026

Citation/Atf:

GÜLER, Sedef. "Siddet, Baskı ve Yozlaşma Karşısında Din Eksenli Direniş: Cakartalı Kız ve Minyeli Abdullah Romanlarının Karşılaştırmalı Analizi." *Istanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS)* 9, no. 1 (2026): 149-184.

Öz

Arap ve Türk edebiyatına 19. yüzyılda giren roman türünün seküler eğilimli doğası, dinî referansların edebî metinlerde geri planda kalmasına yol açmıştır. Ancak 20. yüzyılın ortalarında Necib el-Kılânî ve Hekimoğlu İsmail gibi yazarlar, İslami değerleri merkeze alan romanlarla bu gidişatı dönüştürmüşlerdir. Bu bağlamda modern Arap ve Türk edebiyatında ortaya çıkan İslami roman anlayışının edebî metinlere nasıl yansıdığı sorusundan hareketle Arap edebiyatında modern anlamda İslami romanın ilk örneklerinden olan Necib el-Kılânî'nin *Cakartalı Kız* ve Türk edebiyatında Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah* adlı eserleri incelenmiş; farklı coğrafyalarda kaleme alınan iki romanın siyasal baskı, ideolojik yönelimler ve toplumsal yozlaşma karşısında dini nasıl bir direniş ve kurtuluş zemini olarak kurguladığı görülmüştür. İlk olarak yazarların hayatları ve edebî yönleri hakkında bilgi verilmiştir. İki roman, konuları tanıtıldıktan sonra tespit edilen ortak temalar doğrultusunda doküman analizi yöntemiyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Sonuç olarak, belirlenen temaların farklı kurgularla ancak benzer şekilde işlendiği tespit edilmiştir. Her iki romanda da siyasal iktidarın ideolojilerin tesiriyle birey ve toplum üzerinde kurduğu tahakkümünün çok katmanlı biçimde işlendiği; rejim ve iktidarla halk arasındaki uçurumun yalnızca ekonomik boyutta değil aynı zamanda birey, aile ve toplum yapısını tahrip eden bir boyutta seyrettiği ortaya konmuştur. İki eserde de genelde din özelde İslam inancı, karşı direnişin ve kurtuluşun ana eksenini oluşturmuş; baskıcı rejime, bireysel- toplumsal çöküş ve çürümelere karşı bir çözüm ve çıkış yolu olarak sunulmuştur. Karşılaştırmalı okuma sonucunda devrimin ve baskıcı rejimlerin birey, toplum ve kültür üzerindeki tahribatının evrensel boyutta tezahür ettiği gözlemlenmiştir. Bu değerlendirmeler ışığında, iki romanın da İslami edebiyatın ortaya çıkış gayesine uygun şekilde estetik kaygılardan ziyade irşat bilinciyle toplumun ıslahı ve yeniden inşası misyonunu yerine getirdiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Türk Edebiyatı, İslam Edebiyatı, Cakartalı Kız, Minyeli Abdullah, Direniş, Din

Abstract

The secular-inclined nature of the novel genre, which entered Arabic and Turkish literature in the nineteenth century, led religious references to remain in the background in literary texts. However in the mid-twentieth century, writers such as Najīb al-Kīlānī and Hekimoğlu İsmail transformed this course with novels that placed Islamic values at the center. In this context, based on the question of how the concept of the Islamic novel that emerged in modern Arabic and Turkish literature is manifested in literary texts, Najīb al-Kīlānī's *Azrā Jakarta*, one of the first examples of the Islamic novel in the modern sense in Arabic literature, and Hekimoğlu İsmail's *Minyeli Abdullah* in Turkish literature were examined. It was observed how these two novels, written in different geographies, construct religion as a ground of resistance and salvation in the face of political oppression, ideological orientations and social corruption. The study first presents information about the lives and literary aspects of the authors, and then introduces the subjects of the two novels. After that, the novels are comparatively analyzed and evaluated through the document analysis method in line with the identified common themes. As a result, it was determined that the identified themes were treated in similar ways although through different fictional constructions. In both novels, the domination established by political power over the individual and society under the influence of ideologies is portrayed in a multilayered manner; it is also demonstrated that the gap between the regime and the people extends beyond economic inequality and reaches a dimension that destroys the structure of the individual, family and society. In both works, religion in general and the Islamic faith in particular, constitutes the main axis of resistance and salvation and is presented as a solution and a way out against oppressive regimes and the degeneration and collapse of society and individuals. As a result of the comparative reading, it has been observed that the destructive effects of revolutions and oppressive regimes on the individual, society and culture manifest themselves on a universal scale. In light of these evaluations, it has been concluded that both novels fulfill the mission of reforming and reconstructing society with a consciousness of guidance rather than aesthetic concerns, in accordance with the purpose for which Islamic literature emerged.

Keywords: Arabic Literature, Turkish Literature, Islamic Literature, *Azrā Jakarta*, *Minyeli Abdullah*, Resistance, Religion.

Extended Abstract

This study examines the novels Najīb al-Kīlānī's *Azrā Jakarta* and Hekimoğlu İsmail's *Minyeli Abdullah*, which are among the important examples of the understanding of the Islamic novel in modern Arabic and Turkish literature, within the framework of the comparative literature method. The main subject of the research is to reveal how political oppression, ideological domination, social corruption and the religion-centered understanding of resistance developed against them are constructed in two different geographies. The study aims to demonstrate that the Islamic novel is not only an aesthetic narrative genre but also a literary field that functions as social criticism, moral reconstruction, and cultural resistance.

The novel genre entered Arabic and Turkish literature in the 19th century under the influence of the West; because of the secular structure of the cultural environment in which it emerged, it followed a line of development distant from religious references for a long time. However, from the second half of the 20th century, the political crises, colonialism, ideological conflicts, and cultural disintegrations

experienced by Muslim societies paved the way for literature to be reshaped through religious and moral references. In this process, writers such as Najīb al-Kīlānī and Hekimoğlu İsmail transformed the modern novel into an instrument of social consciousness and resistance through their works centered on the Islamic worldview. Both writers regarded literature not only as a field for the expression of individual sensitivities, but also as a ground of struggle contributing to the reconstruction of society.

The main purpose of the study is to analyze how political and ideological oppression, social degeneration and religion-centered resistance are represented in *Azrā Jakarta* and *Minyeli Abdullah*. In this regard, the study seeks answers to the following questions: How is political power constructed as a mechanism of oppression over the individual and society? Through which instruments is ideological domination made visible? In what dimensions is social corruption represented? How is religion- and faith-based resistance reflected on individual and social levels? Through these questions, the similarities and differences of the Islamic novel tradition in modern Arabic and Turkish literature were evaluated.

In the research the document analysis method, one of the qualitative research methods, was used and the works were examined through the comparative literature approach. The novels were evaluated in line with content and thematic analysis; centering particularly upon the themes of political oppression and violence, conflict between power and the people, social corruption, moral degeneration, religious identity and resistance. In the study, first the lives and literary aspects of the authors were examined, then the subjects of the novels were introduced and finally the works were comparatively analyzed around the determined common themes.

As a result of the examination, it was observed that in both novels political power establishes a multilayered domination over the individual and society. In the novel *Azrā Jakarta*, it was revealed that communist ideology attempts to bring society under control through media, propaganda, and youth organizations while dissident individuals are intimidated through slander, exclusion, arrest, and torture. Through the character of Fatma, Islamic identity becomes an element of resistance against ideological oppression. In the novel, political violence is handled not only through physical oppression but also through its psychological and discursive dimensions. The control of society through fear, propaganda and systematic manipulation made visible the effect of totalitarian ideologies on the individual.

In the novel *Minyeli Abdullah*, it was determined that political oppression demonstrates continuity during both the monarchical period and the post-revolution socialist administration. Abdullah's experiences of imprisonment, torture, isolation and defamation reflect the pressure of state authority on individual belief and thought. In the novel, fear is seen to have turned into a natural part of daily life and

people become hesitant even to greet one another. Thus, it was also demonstrated that political violence carries not only a physical but also a psychological dimension that isolates the individual by fragmenting social relations.

In both novels, social corruption and moral collapse are also among the central themes. In *Azrā Jakarta*, the sharp contrast between the luxurious life of the ruling elites and the poverty of the people reflects the economic and political dimension of corruption, whereas in *Minyeli Abdullah*, corruption is seen to spread across a wide area extending from education to family structure and from social relations to cultural life. In both novels, adherence to religious and moral values is presented as the main support enabling the individual to survive against the system.

One of the most important findings of the research is that these novels, written in two different geographies, address similar historical and ideological mechanisms of oppression with a common consciousness. In both works, religion is constructed not only as a field of individual belief but also as the main axis of social resistance, moral revival and cultural existence. In this respect, the novels undertake the mission of creating social consciousness and guidance rather than aesthetic concerns, in accordance with the purpose of the emergence of Islamic literature.

As a result, the study demonstrates that the understanding of the Islamic novel developing in modern Arabic and Turkish literature was shaped on a common intellectual and ideological ground. Although Najīb al-Kīlānī and Hekimoğlu İsmail dealt with different societies and historical processes, they similarly developed an Islam-centered model of resistance against colonialism, ideological domination, moral degeneration, and political oppression. This situation reveals that the Islamic novel is not only a literary genre but also a field of thought reflecting the struggle of Muslim societies for identity, freedom, and existence in the modern period.

The most important contribution of the study to the field is that it comparatively discusses two Islamic novels holding an important place in modern Arabic and Turkish literature through common themes. Although there are independent studies on both works in the literature, no comprehensive study has been encountered in which these novels are evaluated together in the context of political oppression, social corruption, and religion-centered resistance. In this respect, the research contributes to comparative literature studies and also provides an opportunity for the reevaluation of the place, function, and intellectual background of the Islamic novel in modern literature.

Şiddet, Baskı ve Yozlaşma Karşısında Din Eksenli Direniş: Cakartalı Kız ve Minyeli Abdullah Romanlarının Karşılaştırmalı Analizi

GİRİŞ

19. yüzyılın ilk yarısında Batı'dan Arap edebiyatına giren öykü ve roman gibi yeni türlerde, ortaya çıktığı toplumda kilisedeki uygulamaların tesiriyle, dine karşı olumsuz bir tutum sergilenmiştir. 1913'te *Zeynep* romanının yayınlanmasından 1930'larda entelektüellerin İslam'ı yeniden keşfetmesine kadarki süreçte, bu türlerin kökeni gereği Arap edebiyatında seküler yaklaşımlarla dinden kopuk ve İslami değerlerin göz ardı edildiği bir yazın dönemi yaşanmıştır. Muhammed Hüseyin Heykel, Abbâs Mahmud el-Akkâd ve Tevfik el-Hakîm'in dinin kökeni ve İslam'a yönelik yazılarıyla artık ülkedeki ferdî ve toplumsal sorunları dine yüklemekten ziyade kurguyu İslami değerleri savunmak lehine değiştirdikleri gözlenmiştir. Bu yazarların Batılı yaşam tarzının yanlışlarını, bu tarzı benimsemenin topluma ve bireyin yaşantısına zararlarını hatırlatmak ve bu yanlışlardan ancak İslam ahlaki ve değerlerine sarılarak kurtuluş bulunacağını göstermek amacıyla eserlerinde dinî ve İslami değerleri konu edindikleri görülmüştür.¹

20. yüzyılın ikinci yarısında Arap edebiyatında yeni bir yöneliş görülmüş, Necîb el-Kilânî toplumsal adaletsizlik, sömürgecilik ve kültürel yozlaşma temalarını gerçekçi çerçevede ele alarak edebiyatı İslami dünya görüşüyle birleştiren özgün bir yaklaşım geliştirerek İslami edebiyatın kuramsal temellerini atmıştır. Ona göre Müslüman toplumun tabii ürünü olan İslami edebiyat, belirli bir dönemle sınırlanmayıp İslamiyet'in zuhur ettiği andan itibaren farklı dönemlerde ve türlerde her daim varlığını göstermiştir. Müslüman toplumun değerlerini ve inanç sistemini yansıtan, doğal ve meşru edebiyatın insani duygularla, ahlaki sorumlulukla, düşünsel derinlikle ve toplumsal bilinçle şekillendiğini belirterek yalnızca bireysel duyguya hitap etmekle kalmadığını aynı zamanda toplumun tarihsel, kültürel ve manevi köklerine dayandığını ifade etmiştir.²

İslami edebiyatın nefsin sapmalarına karşı bir direnç ve Batı merkezli düşünce saldırılarına karşı bir duruş sergilediğini vurgulayan yazar, bu edebiyatın çağdaş İslami uyanışla bağlantılı olarak eğitim, medya, siyaset ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda aktif rol oynadığına değinerek İslami edebiyatı yalnızca estetik değil, aynı zamanda düşünsel, ahlaki ve toplumsal bir misyon taşıyan en etkili mücadele

¹ Trevor Le Gassick, "The Faith of Islam in Modern Arabic Fiction," *Religion&Literature-The Literature of Islam (The University of Notre Dame)* 20, no. 1 (Bahar 1988): 97-109.

² Necîb el-Kilânî, *Medhal ile'l-Edebi'l-İslâmî* (Katar: Riâsetu'l-Mehâkîmî's-Şer'iyye ve's-Şuûnî'd-Diniyye, 1407), 46-48.

araçlarından biri olarak gördüğünü dile getirmiştir.³ Bu bağlamda *Cakartalı Kız* romanı siyasal baskı, yoksulluk ve sınıfsal ayrımların gerçekçi tasvirleriyle modern Arap edebiyatında toplumsal gerçekçiliğin yeniden şekillenerek ideolojik ve manevi bir perspektifle bütünleştiğini gösteren önemli örneklerinden biri olmuştur.

Yeni edebî türlerin edebiyata girmesiyle her anlamda kendini hissettiren Batılılaşma fikri ve süreci Modern dönem Türk edebiyatında da benzer şekilde yer edinmiştir. Milli Edebiyat ve Cumhuriyet dönemine kadar kaleme alınan eserlerde din algısı bu türlerin doğduğu şartlara uygun olarak geri planda tutulmuş, olumsuz olay, figür ve karakterler üzerinden işlenmiştir.⁴

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise Türk edebiyatında romanın içerik ve yönelimlerinde belirgin bir dönüşüm görülmüş; Ömer Okçu, sosyalist ve Türkçü kesimlerin roman ve şiir aracılığıyla kamuoyuna ulaştığını gözlemlemiş ve dindar kesimin yaşadığı sıkıntıları anlatan bir roman yazma fikrine yönelmiştir. Aynı yıl bu maksatla görevi gereği dönemin siyasi ve sosyal baskıları nedeniyle gerçek ismini kullanmadan zor şartlarda gizlice kaleme aldığı *Minyeli Abdullah* romanını dedesinin adı “Hekimoğlu İsmail” mahlasıyla yayımlamıştır. Bu eser 1970’lerde hidayet romanları denilen akımın başlamasına ve mütedeyyin kesimde roman türünün yaygınlaşmasına sebep olması açısından modern dönem Türk edebiyatında İslami edebiyat sahasında ilk olması açısından önemli bir yer edinmiştir.⁵ Modern İslami edebiyatın öncülerinden kabul edilen romanda yazar, Mısır’daki siyasal baskıyı ve toplumsal adaletsizliği gerçekçi bir bakış açısıyla işleyerek toplumsal gerçekçilik anlayışını dinî perspektifle birleştiren özgün bir anlatım geliştirmiştir. Bu yönelim, eserin yalnızca bireysel inanç mücadelesini değil aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını eleştirel bir bilinçle görünür kılan bir metne dönüştürdüğünü ortaya koymuştur.

Her iki edebiyatta da muhafazakâr aydınların Batıdan gelen modern türlere mesafeli ve temkinli yaklaşımıyla iki edebiyatta da İslami roman örneklerinin verilışı 20. yüzyılın ortalarına dek gecikmiş; savaşlar, komünizm, emperyalizm, kapitalizm gibi akımların tesiriyle bireyde ve dolayısıyla toplumsal, kültürel ve siyasi hayatta kaos, kargaşa gibi bozulmalar, siyasi-ahlaki çöküş ve çürümelere baş göstermiştir. Kurtuluşun ve yeniden dirilişin çaresinin öze dönmekle, “din” ile ve “İslami yaşam” şekliyle mümkün olacağına inanan Müslüman aydınlar, bu mefkûreyi dile getiren

³ el-Kilânî, *Medhal ile 'l-Edebi 'l-İslâmî*, 47-48.

⁴ Sevgül Türkmenoğlu, “Türk Romanının Din Algısında Popülist Bir Durak: Hidayet Romanları,” *International Journal of Languages' Education and Teaching* 3, no. 2 (2015): 261-274.

⁵ Ömer Kantarcı, “Minyeli Abdullah’ın Dertli Müellifinin Ardından,” *Umran*, no. 330 (Şubat 2022): 76; Nail Tan, “Hekimoğlu İsmail,” *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi-Yitirdiklerimiz* CXXI, no. 842 (2022): 109-112.

romanlar kaleme almıştır.⁶ Bu anlamda savaş ve devrimlerin birey ile toplumun yanı sıra özellikle din, inanç ve inanan birey üzerindeki baskısını gözler önüne serme ve haksızlıklara ve zulme başkaldırma noktasında tebliğ maksadıyla kaleme alınan el-Kılânî'nin *Cakartalı Kız* ve Hekimoğlu'nun *Minyeli Abdullah* romanlarının iki edebiyatta da İslami edebiyatın ve direniş edebiyatının öncüsü olmaları hasebiyle önem arz ettiği görülmektedir.

Cakartalı Kız ve *Minyeli Abdullah*, İslami modernleşme, bireysel dönüşüm, siyasal baskı, ahlaki yozlaşma, toplum–devlet ilişkisi gibi temaları farklı coğrafyalarda ele alması bakımından dikkate değerdir. *Cakartalı Kız* Endonezya'daki siyasal baskı ve ideolojik çatışmalar ortamında genç bir kadının İslami kimlik ve özgür irade mücadelesini işlerken *Minyeli Abdullah* Mısır'ın 20. yüzyıl siyasal ve toplumsal çalkantıları içinde genç bir memurun iman merkezli adalet, davet ve direniş mücadelesini anlatır.

Literatürde bu iki roman hakkında çeşitli incelemeler yapılmış olmakla birlikte söz konusu eserlerin karşılaştırmalı bakış açısıyla birlikte ele alındığı kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu yönüyle araştırma, Arap ve Türk edebiyatında modern dönemde kaleme alınan iki önemli İslami romanı ortak temalar üzerinden mukayeseli olarak incelemesi bakımından özgün bir nitelik taşımaktadır.

Her iki roman -yazarlarının fikrî ve edebî anlayışlarının tezahürü olarak toplumdaki değişimleri, siyasal iktidarın toplum ve birey üzerindeki baskısını ve İslami değerlerin diriltici gücünü ortak konu olarak işlemektedir. İki eser arasındaki en belirgin farklılıklar karakterlerin cinsiyeti, dönüşümün niteliği, direniş biçimi ve siyasal bağlamdır. Ancak her ikisinin de bireysel dirilişin toplumsal dönüşümün ve iyileşmenin başlangıcı olduğuna, bunun da kendi öz değerleri ve kültürlerini oluşturan İslami yaşamla mümkün olacağına dair ortak anlayışı paylaştığı görülmektedir. Tüm bilgiler ışığında bu çalışmanın temel amacı, Necib el-Kılânî'nin *Cakartalı Kız* romanı ile Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah* romanını siyasal-ideolojik baskı, toplumsal yozlaşma, din eksenli direniş ve kurtuluş temaları çerçevesinde karşılaştırmalı olarak inceleyerek modern Arap ve Türk edebiyatında İslami roman anlayışının ortak yönlerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışmada; iki romanda siyasal baskı ve ideolojik tahakkümün nasıl kurgulandığı, toplumsal yozlaşma ve iktidar-halk ilişkisinin hangi anlatım biçimleriyle ele alındığı, din ve iman temelli direniş anlayışının birey ve toplum düzleminde nasıl temsil edildiği gibi sorulara cevap aranmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi ve karşılaştırmalı edebiyat

⁶ Türk edebiyatında İslami roman hakkında bk. Ebru Akçay, “Edebi Edebiyata Karşı Edepli Edebiyat: Hidayet Romanlarında Propaganda Unsurlarının İncelenmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015); Hüseyin Çil, “Bedeni Kurgulamak: İslami Romanlarda Beden ve Kimlik” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2017), 160-165.

yaklaşımı benimsenmiş, roman metinleri içerik ve tema analizi yoluyla değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede öncelikle yazarların hayatları ve edebî yönleri ele alınmış, roman konularının tanıtılmasının ardından eserler, siyasal-ideolojik baskı ve şiddet, iktidarla halk arasındaki uçurum ve toplumsal yozlaşma ile din eksenli direniş ve kurtuluş temaları bağlamında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışma, elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümüyle tamamlanmıştır.

1. Yazarların Hayatları ve Edebî Yönleri

1.1. Necîb el-Kîlânî'nin Hayatı ve Edebî Yönü

Necîb el-Kîlânî, çağdaş Arap ve İslam edebiyatında hem hekim hem de yazar kimliğiyle önemli iz bırakmış çok yönlü bir şahsiyettir. 1931 yılında Mısır'ın Şerşâbe köyünde dünyaya gelmiş, çiftçilik yapan ailesinin desteğiyle erken yaşta okuma yazma ve Kur'an eğitimi alarak İslami ilimlerle yoğurulmuştur.⁷ II. Dünya Savaşı'nın yol açtığı buhranlar, çocukluk yıllarında derin izler bırakarak sonraki yıllarda edebî dünyasının şekillenmesinde etkili olmuştur.⁸

İlk ve ortaöğrenimini çeşitli şehirlerde tamamladıktan sonra 1951'de Kahire Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girmiştir. Ancak bu dönemde İhvân-ı Muslimîn ile olan ilişkileri nedeniyle tutuklanarak ağır şartlarda yedi farklı hapisanede kalmıştır. Bu süreçte ilk şiir kitabı *Eğânî'l-Ğurabâ* ve ödül alan romanı *et-Tarîku't-Tavîl*'i kaleme almıştır.⁹ 1959'da sağlık sorunları sebebiyle serbest bırakılmış, 1960 yılında doktor ünvanını almıştır.¹⁰ Gize'deki hastanelerde ve doğduğu köyde hekimlik yapmış, İslam Edebiyatı Birliği'nin kurucuları arasında yer alarak edebiyata katkıda bulunmuştur.¹¹ 1965'te Abdunnâsır yönetimince yeniden tutuklanmış, 1967'ye dek hapis yatmıştır. Hapis yıllarında gördüğü işkenceler eserlerine yansımıştır.¹² 1968'de Mısır'dan ayrılarak yaklaşık 30 yıl Kuveyt ve BAE'de yaşamış, BAE'de Sağlık

⁷ Necîb el-Kîlânî, *Muzekkirât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî*, 1. bs. (Kahire: Dâru's-Şahût, 2016), 7-13, 18, 45.

⁸ Muhammed Seyfu'r-Rahmân, "İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-İslâmî," *Majallah Al-Qism Al-Arabi University of the Punjab*, no. 24 (2017): 286.

⁹ Abdullah el-'Akîl el-Musteşâr, *min A'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslâmiyye el-Mu'âsira* (y.y.: Dâru'l-Beşir, 2008), 1203.

¹⁰ el-Kîlânî, *Muzekkirât*, 22-34, 38, 66, 70; Abdullah b. Sâlih el-'Arîni, *el-İtticâhu'l-İslâmî fi A'mâl Necîb el-Kîlânî el-Şaşıyye*, 2. bs. (Riyad: Dâr Kunûz İsbiliyâ, 2005), 12-13; Seyfu'r-Rahmân, "İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-İslâmî," 286.

¹¹ Seyfu'r-Rahmân, "İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-İslâmî," 288.

¹² el-'Arîni, *el-İtticâhu'l-İslâmî*, 15; el-'Akîl, *min A'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslâmiyye el-Mu'âsira*, 1203; Ahmed Mûsâvî, *fi Edeb Necîb el-Kîlânî Eb'âdu's-Sirâ' ve'mtidâdâtihî*, 1. bs. (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2009), 11; el-Velîd Abdurraûf el-Mînşâvî, "Necîb el-Kîlânî: Dav' alâ Sîratihî ve 'Atâihî'l-Edebi," *Mecelletu'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye-İmâdetu'l-Bahsi'l-İlmi* 15, no. 4 (2014): 257; Seyfu'r-Rahmân, "İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-İslâmî," 287.

Bakanı Danışmanı olarak görev yapmıştır. 1992’de emekli olup Tanta’ya yerleşmiş, 1995 yılında pankreas kanseri nedeniyle vefat etmiştir.¹³

el-Kîlânî, çağdaş İslami edebiyatın kurucu isimlerinden biri olarak, şiirden hikâyeye, romandan tiyatroya çok sayıda eser vermiş, yazılarında estetikle ahlaki dengede tutmuştur. Yazınsal etkinliğini sadece bireysel duygularla sınırlamayıp, İslam ümmetinin tarihî ve güncel meselelerine eğilmiş; eserlerini ümmetin ortak hafızasını diri tutmak amacıyla bir araç olarak kullanmıştır. Edebiyat anlayışında tarih, kültür ve inanç temelli bir perspektif ağır basan yazarın romanlarında gerek geçmişteki büyük kırılmalar gerekse çağdaş İslam coğrafyasındaki trajik hadiseler, özgün anlatım biçimleriyle işlenmiştir. Eserlerinde toplumsal adaletsizlikler, sömürgecilik, direniş, inanç ve kimlik gibi temalar merkezi bir yere sahiptir. Coğrafyadan coğrafyaya değişen fakat özü itibarıyla benzer acılarıyla örülü Müslüman halkların kaderini anlatırken bireysel hikâyeler üzerinden kolektif bir bilince ulaşmayı amaçlamıştır.¹⁴ Yazdığı eserlerde gündelik hayatı tasvir etmenin ötesine geçerek hayatın içindeki siyasi, sosyal ve ahlaki meseleleri analiz etmeyi hedefleyen yazar, klasik Arap yazarlardan ve çağdaş düşünürlerden etkilenmiş ve onların fikir dünyasından beslenmiştir.¹⁵

Eğitimi, edebî yönelimi ve hapisane döneminde yaşadıkları yazma yeteneğini güdülemiş; sosyal hayatı, siyasi düşüncesi ve içinde yaşadığı toplumun getirdikleri yazın hayatına kuramsal bir zemin hazırlamıştır. Bu anlamda yaşadığı dönem Mısır’ında siyasal baskıların artması, toplumsal hareketlerin yoğunlaşması, İhvân-ı Muslimîn’in yasaklanması, Arap-İsrail savaşları ve emperyalist müdahaleler, komünizm dalgası gibi etkenler hem yaşamını hem de eserlerini doğrudan etkilemiştir.¹⁶ Siyasal olaylar karşısındaki tutumunu özgün tarz ve üslubuyla edebiyat aracılığıyla ortaya koyma gayesindeki yazarın eserlerinde İslam tarihi, çağdaş İslam coğrafyasında yaşanan bireysel-toplumsal hadiseler, İslami ve insani ahlak ve hoşgörü gibi konular işlenerek zulüm, direniş, İslam davası, ezilen mazlum halk, ideolojilerin toplum ve din üzerindeki etkisi, özgürlük gibi temalar ve dolayısıyla İslam dünyasının sosyokültürel yapısına dair analiz ve tespitleri ön plana çıkmıştır.¹⁷

¹³ el-‘Arîni, *el-İtticâhu’l-İslâmî*, 17; İsmail Durmuş, “el-Kîlânî, Necîb,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-2 (Ankara: TDV, 2019), 65; Seyfu’r-Rahmân, “İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi’l-Edebi’l-Arabiyyi’l-İslâmî,” 288.

¹⁴ Seyfu’r-Rahmân, “İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi’l-Edebi’l-Arabiyyi’l-İslâmî,” 288-291.

¹⁵ el-‘Arîni, *el-İtticâhu’l-İslâmî*, 13; el-Minşâvî, “Necîb el-Kîlânî: Dav’ alâ Sîratihi ve ‘Atâihi’l-Edebi,” 260.

¹⁶ el-‘Arîni, *el-İtticâhu’l-İslâmî*, 15.

¹⁷ el-‘Arîni, *el-İtticâhu’l-İslâmî*, 15-16; el-Minşâvî, “Necîb el-Kîlânî: Dav’ alâ Sîratihi ve ‘Atâihi’l-Edebi,” 262-71; Seyfu’r-Rahmân, “İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kîlânî fi’l-Edebi’l-Arabiyyi’l-İslâmî,” 288-89; Yusuf Bildik, “Necip el-Kiyânî’nin “Yahudinin Kanlı Çöreği, Getto” Adlı Romanında Dinî Temalar,” III. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, 2019.

Yazar, el-İslâmiyye ve'l-Mezâhibu'l-Edebiyye adlı eserinde sanat ve din arasındaki ilişkileri Batı ve İslam medeniyetleri ekseninde karşılaştırmış, Batı'da dinin sanatla çatışmasının siyasî saiklerle uydurulduğunu öne sürmüştür. Dinin ve sanatın birlikte insanlık için iyiyi ve güzeli ortaya çıkaracağına inanmış; Müslüman yazarların Batılı türleri biçimsel olarak kullanıp içerikte İslami değerleri esas alması gerektiğini savunmuştur.¹⁸ Bu doğrultuda Müslümanların sorunlarını objektif olarak ele aldığı yazılarından başka, edebiyata İslami bir yaklaşım getirme yönündeki gayretinin neticesi olan eserleri sayesinde hem edebiyat aracılığıyla davet vazifesini yerine getirmiş hem de edebiyata yeni bir hareket alanı kazandırmıştır. Bilhassa 1950'lerden sonra kaleme aldığı İslam temalı eserleri ile İslami edebiyat çevrelerinde kurucu bir isim olarak kabul görmüş, bu yöndeki çalışmaları İslami edebiyatın ortaya çıkışına ve gelişimine katkı sağlamıştır. Eserleriyle birlikte yayılan ideolojisi, hareketi ve ekolü yalnızca Mısır ve Arap edebiyatında değil dünya çapında geniş bir yankı uyandırmış ve tüm bunlar onu yalnız bir edebiyatçı değil aynı zamanda İslam edebiyatını kuramsal temeller üzerine oturtan bir teorisyen olarak Çağdaş Arap İslam edebiyatının kurucu simalarından biri hâline getirmiştir.

1.2. Hekimoğlu İsmail'in Hayatı ve Edebî Yönü

Asıl adı Ömer Okçu olan Hekimoğlu İsmail, 12 Ekim 1932'de Erzincan'da doğmuştur. Doğduğu günün önemine binaen "Mevlid" adı verilmişse de daha sonra "Ömer" ismi nüfus kaydına geçmiştir. İlköğrenimini ve orta öğrenimini Erzincan'da tamamlayan Okçu, Zırhlı Birlikler Okulunda aldığı askerî eğitimin ardından astsubay olarak göreve başlamıştır. Elektronik eğitimi için TSK tarafından Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderilmiş, 1960'ta Hava Kuvvetleri'ne katılmıştır. 1972'de emekli oluncaya kadar 22 yıl askerlik görevini sürdürmüştür.¹⁹

Askerliği sırasında İslami ilimlere yönelmiş, Kur'an ve ilmihal okumalarıyla başlayan bu ilgi, özellikle Ömer Nasuhi Bilmen'in ilmihaliyle derinleşmiştir. 1950'lerde fikir arayışına girerek önce Türkçülüğe ilgi duymuş; Nihal Atsız'ın etkisiyle edebiyata yönelmiştir. 1953'ten itibaren Serdengeçti ve Büyük Doğu dergileriyle tanışmış, bu süreçte Ömer Nasuhi Bilmen, Mehmet Zahid Kotku, Said Nursî, Necip Fazıl Kısakürek, Mahir İz ve Osman Yüksel Serdengeçti gibi önemli şahsiyetlerin etkisinde kalarak İslami düşünceye meyletmiştir.²⁰

Yazın hayatına askeriyede görev yaptığı dönemde 1967'de İttihad gazetesindeki köşe yazılarıyla adım atan yazar, Suat Dülger, Yıldırım Dere, Fahri Kazankaya gibi çeşitli takma adlarla kimliğini gizlemiştir. Aynı yıl, "Hekimoğlu İsmail" mahlasıyla

¹⁸ Necîb el-Kilânî, *el-İslâmiyye ve'l-Mezâhibu'l-Edebiyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987), 11-74.

¹⁹ İsmail Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 90. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 4; Kantarcı, "Minyeli Abdullah'ın Dertli Müellifinin Ardından," 76; Tan, "Hekimoğlu İsmail," 109.

²⁰ İsmail Fatih Ceylan, "Romani İlmihal Gibi Okunan Yazar: Hekimoğlu İsmail," *Serbestiyet*, 2025; Tan, "Hekimoğlu İsmail."

zorlu koşullar altında çöpten topladığı kağıtlara gizlice yazdığı *Minyeli Abdullah* romanı Sabah gazetesinde tefrika edilmiştir. Gördüğü yoğun ilgi üzerine 1968’de Mihrap Yayınları tarafından basılarak geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır. Roman, yazarın edebiyat kariyerini şekillendirmiş; yazar bu eseri nedeniyle çeşitli dönemlerde yargılanmış ve 1987’de devlet düzenine karşı çıkmakla suçlanmıştır. Eser 1980’lerin sonlarında sinemaya uyarlanmıştır.²¹

Emekliliğin ardından gazetecilik ve yayıncılık yapan Okçu, çeşitli vakıf ve yayınevi gibi kuruluşların oluşumuna öncülük etmiştir. Yazarın romanının toplatılması, çeşitli fikir yahut eleştiri yazıları nedeniyle soruşturma geçirmesi ve yargılanması gibi yıldırımlar ve zorlu süreçlere rağmen amacından ve yolundan sapmadığı vurgulanmıştır.²² Yurt içi ve yurt dışında çok sayıda konferansa katılan, 40’ın üzerinde eseri olup bunlardan bazıları yabancı dillere çevrilen yazar, 1994’te Harran Üniversitesi’nden fahri doktora ünvanı almıştır. 2002 yılında felç geçirmesine rağmen yazılarına devam etmiş, 15 Ocak 2022 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.²³

İlmî faaliyetlerine askerlik görevi sırasında başlayan Hekimoğlu bireysel okumaları, mizacı, etkilendiği şahsiyetlerin tesiri ve rehberliğiyle İslami ilimlerde kendisini geliştirmiş, sosyal ve edebî hayatını hatta ilişkilerini tasavvufi ve tebliğ eksenli bir çizgide sürdürmüştür. Yazın hayatı boyunca ideolojik ve sosyal hassasiyetleri dikkate alarak yazan Hekimoğlu hem bir mütefekkir hem de dava adamı kimliğiyle tanınmış, hayatının son yıllarına kadar üretkenliğini koruyarak sade yaşam tarzı ve inandığı değerlerden taviz vermemesiyle öne çıkmıştır.²⁴

Hekimoğlu İsmail’in edebî kişiliğinin temelinde roman türünü bir tebliğ ve davet aracı olarak değerlendirmesi yatmaktadır. Romanları başta olmak üzere eserlerinde toplumsal yozlaşma, inançla modernite arasındaki çatışmalar, dindarların sıkıntıları, dinî hassasiyetler ve bireysel ahlak konularını işleyen yazar, dinî ve ahlaki değerleri merkeze alarak idealize ettiği karakterlerle gençliğe örnek sunmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda geniş halk kitlelerine ulaşmak maksadıyla İslami bilgileri halkın anlayabileceği bir dille aktarma çabasına girişerek yazılarında ve konuşmalarında, sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Ceylan, bu perspektifle ortaya koyulan İslami roman türünün öncülerinden biri olan *Minyeli Abdullah*’la mütedeyyin çevrelerin

²¹ Kantarcı, “Minyeli Abdullah’ın Dertli Müellifinin Ardından,” 76; Tan, “Hekimoğlu İsmail,” 109.

²² Kantarcı, “Minyeli Abdullah’ın Dertli Müellifinin Ardından,” 76-77; Tan, “Hekimoğlu İsmail,” 109-110.

²³ Kantarcı, “Minyeli Abdullah’ın Dertli Müellifinin Ardından,” 77; Tan, “Hekimoğlu İsmail,” 109; “Tyb’nin 40. Yılında İlk 40 Üyemiz: Ömer Okçu (Hekimoğlu İsmail),” Türkiye Yazarlar Birliği, erişim 10 Haziran 2025. <https://www.tyb.org.tr/tybnin-40-yilinda-ilk-40-uyemiz-omer-okcu-hekimoglu-ismail-34969h.htm>.

²⁴ Ceylan, “Hekimoğlu İsmail”; Samet Hekimoğlu, “Hekimoğlu İsmail’in Minyeli Abdullah Romanında Dava Adamı Tipi,” *Eren Dergisi*, no. 6 (2025): 54-66.

edebiyata ilgisinin arttığını, yakalanan başarının Hekimoğlu İsmail'e geniş bir okuyucu kitlesi kazandırdığını ve eserin adeta ilmihal gibi okunmasına vesile olduğunu söylemiştir.²⁵

İslam ahlak ve düşüncesini roman, hikâye, tiyatro oyunu, çocuk kitapları, deneme ve köşe yazıları gibi edebî ve sanatsal türlerde yazdığı yazılarla aktarmaya çalışan yazar, yazmakla yetinmeyip bunları topluma yayma sorumluluğunu da üstlenerek bu alanda yapılacak çalışmaların artmasını, kolaylıkla yayınlanmasını ve ulaşılabilir olmasını sağlamıştır. Bu noktada İslami edebiyat alanında ortaya koyulacak çalışmaların yayınlaması için gerekli neşir ve yayıncılık faaliyetlerini de yürüterek Türk-İslam edebiyatına, yayıncılığına ve düşünce hayatına katkı sağlamıştır.²⁶

2. Romanların Konusu

2.1. Cakartalı Kız

Romanın ana kahramanı Fatma, Endonezya'nın Cakarta şehrinde yaşayan, saygın bir din adamı olan Hacı Muhammed İdris'in kızıdır. Üniversitede okuyan Fatma, İslami değerlere bağlı bir ailede büyür; ancak dönemin siyasal ortamında, Komünist Parti'nin dayattığı ideolojiyle çatışmaya girer. Komünist Bakan Iydid, iktidarı ele geçirmek ve halkı kendi safına çekmek için medyayı ve gençleri kullanarak yoğun bir propaganda yürütür. Fatma, bu baskı ortamında Iydid'in katıldığı bir programda onun fikirlerine cesurca karşı çıkar, İslam'ın ahlaki ilkelerini savunur. Bu direnişiyse yalnızca dinleyicileri değil, Iydid'in de dikkatini çeker.

Fatma'yı etkisiz hâle getiremeyen Iydid, iftiralarla onun itibarını sarsmaya çalışır. Fatma, bu süreçte kendisine destek olan Ebû Hasan ile nişanlanır. Babası ve nişanlısı da kendi cephelerinde direnişi sürdürür. Ancak Hacı Muhammed İdris kaçırılır, Ebû Hasan da tutuklanır. Babasını bulmak ve ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulması için çareler arayan Fatma, gazetecilik yaparak kamuoyu oluşturur, Başkan Sukarno'nun eşi Tanti ile temasa geçer. Tanti'nin yardımıyla bazı çevrelerin desteğini alır.

Ülkede siyasi gerilim tırmanır, Iydid komünist güçlerle orduya ve din adamlarına karşı suikastlar düzenler. Fatma, halk direnişine katılır. Karşı devrim hareketinin başarısıyla Hacı Muhammed ve Ebû Hasan serbest kalır. Ancak Fatma, onların döndüğünden habersiz, Iydid'in yakalanması için sürdürülen çalışmalara katılır. Iydid'in yakalanmasının ardından bir komünistin intikam saldırısında şehit edilir ve tabut içinde ailesine döner. Roman, inancın direnişteki gücünü ve ahlaki değerlerin ideolojik baskılar karşısındaki önemini gözler önüne sererek sona erer.

²⁵ Kantarcı, "Minyeli Abdullah'ın Dertli Müellifinin Ardından," 75-78; Ceylan, "Hekimoğlu İsmail."

²⁶ Tan, "Hekimoğlu İsmail"; Ceylan, "Hekimoğlu İsmail."

2.2. Minyeli Abdullah

Eserde Mısır'ın taşra kenti Minye'de yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Abdullah'ın zorlu yaşam mücadelesi içinde İslami değerlere sarılarak şekillenen hayatı anlatılır. Babasını küçük yaşta kaybeden Abdullah, annesinin gayretleriyle eğitimine başlar; ancak öğretmeniyle yaşadığı sorun nedeniyle eğitime ara vermek zorunda kalır. Sonrasında azimle ortaöğrenimini tamamlayarak Kahire'ye göç eder. Burada bir yandan geçimini sağlarken diğer yandan inanç ve düşünce dünyasını geliştirmeye çalışır. Tevrat ve İncil gibi kutsal metinleri karşılaştırarak okur, farklı ideolojileri tanır; bu süreçte İslam'a olan inancı derinleşir.

Askerlik sonrası memuriyete başlayan Abdullah, annesinin isteğiyle evlenir ve iki çocuğu olur. Hayatını İslami kurallara göre sürdürerek çevresine örnek olur; evine gelenlere ve ona danışanlara İslam'ı anlatır. Ancak bir sohbet sırasında tutuklanır. Cezaevinde işkenceye uğrar ve ailesi toplumsal baskılar nedeniyle dağılır. Siyasi değişimle serbest kalan Abdullah, İskenderiye'de mütevazı bir hayat sürdürür; dinî yayımlara ve öğrencilere destek olur.

Yıllar sonra oğlu Bilal ile yeniden kavuşan Abdullah, bir süre kamu görevinde bulunur. Ardından sanayi girişimlerine yönelir. Amerika'daki üretim sistemlerini inceler. Oğluyla beraber İslam'ı anlatmaya devam ederken Bilal, bir konferans sırasında öldürülür. Acısına rağmen Abdullah irşada devam eder. Eşinin acısını teskin etmek için onunla birlikte çeşitli İslam ülkelerini gezer, hac farızasını yerine getirdikten sonra ülkesine döner. Son olarak, Mısır-İsrail savaşına eşiyile birlikte gönüllü olarak katılır ve ikisi de şehit olur. Roman, Abdullah'ın imanla şekillenen mücadelesini ve topluma örnek olan yaşamını merkeze alır.

3. ESERLERİN ANALİZİ

19. ve 20. yüzyılların başlarında sömürgeci güçlerin müdahalesiyle birey-toplumdaki değişim ve dönüşüm sürecindeki farklılıklar, Müslüman yazarların eserlerinde farklı rollerdeki erkek ve kadın karakterler ve onların hayatları üzerinden görünür kılınmıştır. *Cakartalı Kız* ve *Minyeli Abdullah* romanlarında da söz konusu erk ile saiklerin siyasi-ideolojik baskıyla oluşan şiddet, iktidarla halk çatışması ve oluşan sınıf ayrımlarıyla yaşanan dönüşümlerin bireyde ve toplumun her kesiminde oluşturduğu gözlemlenen yozlaşma/çürüme ve tüm bunlara karşı çözüm aracı, kurtuluş vesilesi ve savunma mekanizması bağlamında “din”in ortak ana tema olarak kullanıldığı ancak farklı düzlemlerde işlendiği tespit edilmiştir. Bu doğrultuda ilgili temaların sırasıyla her iki eserde nasıl kullanıldığı karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

3.1. Siyasi-İdeolojik Baskı ve Şiddet

Sınırları, sınıflandırılması, tanımı zor ve çeşidi fazla olan “şiddet” konusu edebî eserlerde ve sanatlarda farklı bağlamlarda işlenmektedir.²⁷ İncelenen bu iki romanda iktidar ve siyasi mekanizmaların baskısı ve şiddeti öne çıkmaktadır. Siyasal-ideolojik baskı ve şiddet, literatürde hem totaliter rejimlerin hem de hegemonik ideolojilerin yeni yönetim biçimi oluşturmak amacıyla birey ve toplum üzerindeki tahakküm yolları olarak ele alınır.²⁸ Foucault, iktidarın kendine tabi kılmasının şiddet yahut ideoloji aracılığıyla mümkün olduğunu, buradaki şiddetin yalnız bedeni doğrudan zor kullanarak fiziki olarak cezalandırmak değil güç, disiplin, sürekli gözetim ve normalleştirici düzenlemeler yoluyla denetim altına almak şeklinde çok yönlü olduğuna vurgu yapar. Bu süreçte disipline edici mekanizmalar, gözetim ve tutuklama gibi bedenler üzerinde kurulan nüfuzla bireyin iktidarın kurallarını içselleştiren itaatkâr bir özne hâline getirildiğini söyler. Özellikle Postkolonyal edebiyat çalışmalarında siyasi baskı, yalnızca devlet şiddeti biçiminde değil aynı zamanda ideolojik kurguların toplumsal söylem ve kültür içindeki içselleştirilmesi olarak da değerlendirilir. Burada siyasi şiddet, basın, eğitim, okullar, kültürel söylemler ve yerli ileri gelenler aracılığıyla ideolojik içselleştirmeyle gündelik hayata nüfuz eder.²⁹ Dolayısıyla roman metinlerinin siyasi şiddeti betimlerken yahut aktarırken devlet/örgüt yahut otorite tarafından uygulanan doğrudan baskı, tutuklama, işkence ve infaz tehditleri; ideolojik aygıtlar aracılığıyla toplumun organize edilmesi, itaatin normalleştirilmesi ve muhalefetin karalanması şeklinde iki farklı kurguyla karşımıza çıkması muhtemeldir.³⁰ Bu bağlamda *Cakartalı Kız* ve *Minyeli Abdullah* romanları, edebî metinlerin siyasi baskı ile şiddeti hem fiziksel ve psikolojik hem de mekânsal (hapisane, karakol, meydan) ve söylemsel şiddet boyutlarında ele aldığını (iftira kampanyaları, listeler, propaganda, beyin yıkama) görünür kılmasına örnek teşkil ederek söz konusu kuramları destekler nitelikler taşımaktadır.

Cakartalı Kız romanında siyasi/ideolojik baskı ve şiddet daha çok örgütlenmiş ideoloji ve propaganda aygıtlarının çalışması üzerinden betimlenir. İktidarın ve komünist parti mekanizmalarının doğrudan fiziksel şiddetinin yanı sıra

²⁷ Edebiyatta şiddet hakkında daha fazla bilgi için bk. Ali Pulat ve Selin K. Işık, “Edebi Şiddet: Roman ve Şiddet İlişkisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme,” *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 6, no. 37 (2020).

²⁸ Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 3:93, 245, 283.

²⁹ Muhsin Jassim al-Musawi, *The Postcolonial Arabic Novel: Debating Ambivalence*, ed. Suzanne P. Stetkevych, Supplements to The Journal of Arabic Literature, XXIII (Brill, 2003); Hussein Bulhan, “Stages of Colonization in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being,” *Journal of Social and Political Psychology* 3, no. 1 (2015): 243; Gabriel Chukwuebulu Otegbulu ve Winifred Chioma Ezeanya, “Mental Decolonization: A Pathway to Sustainable Development in Africa,” *Addaiyan Journal of Arts, Humanities and Social Sciences* 2, no. 1 (2020): 7-10; Ömer Rahâl, “el-İsti’ mâru’ş-Şekâfi Edâtu Ra’simâliyye li’l-Heymene el-Eydûlûciyye ve Tahvîl Kıyemihâ ilâ Me’âyir ‘Âlemiyye,” al-Kuds Gazetesi, erişim 10 Şubat 2025. <https://www.alquds.com/ar/posts/147753>.

³⁰ Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*; Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, 6. bs., çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: İmge Kitabevi, 1992).

itibarsızlaştırma, iftira ve kamusal gündemi manipüle etmesi, cezalandırma ve yıldırma politikalarıyla ön plandadır: "... baskı unsurlarından kurtulmak için sayısız girişimler planlanmış; öldürme veya toplayıp zindanlara sürme, ya da işlerinden ayırıp işlerini kesme, belki de saldırma ve dürüstlerin haklarında şayialar çıkarma gibi..."³¹.

Romanda basın ve yayın araçlarının ele geçirilmesinin ardından iktidarın infaz ve işkenceleri yansıtılmadan yalnızca lehine söylemlere yer verilerek buna komünist iktidar partinin ele geçirdiği tüm yayın organlarında muhalefet aleyhinde bildirimler yaparak kendinden olmayan herkesi hain olarak ilan etmesi ve hainlerin idamlarının zorunlu gösterilmesi, söylemsel şiddetin meşrulaştırılarak fiziksel şiddete dönüştüğünü gösterir. Eserde Cakarta sokaklarında, okul vb. mekânlarda komünist parti ve iktidarın eleştirilmesi neticesinde öğrenci ve öğretmenlere saldırılması, tecrit edilme, aç bırakılma, darbedilme gibi fiziksel yahut psikolojik şiddetin yanı sıra sokaklarda cesetlerin bırakılması, insanlara işkence edilmesi, yaralının diri halde gömülmesi, öldürülmesi yahut ölü bedene işkence edilmesi gibi hadiselerin teşhir edildiği sahneler, teşhir vasıtasıyla korkutmanın bireyi ve toplumu tahakküm altına alma maksadıyla bilinçli oluşturulduğunu vurgulayarak korkunun da siyasi baskı, şiddet ve cezanın yansması olarak kabul edilmesi gerektiğinin altını çizer.³²

Romanda İydid başkanlığındaki komünist partiye bağlı istihbarat teşkilatı, devlet başkanının da bilgisi dahilinde muhalifleri tasfiye etmek için "öldürülecekler" ve "tutuklanacaklar" listeleri gibi yöntemleri planlar ve hem medya hem de istihbarat mekanizmalarını kullanarak toplumsal algıyı yönlendirir.³³

İstihbarat ve propaganda aygıtlarının işleyişi, gençleri ve aydınları hedef alan iftira kampanyalarıyla sindirmesi yahut Kayrevânî Teşkilatı gibi komünist partisine bağlı kollarla üniversitelerdeki öğrencileri beyin yıkayarak tesiri altına alması ve onlara katılmayanları bir şekilde sindirerek saf dışı bırakmasıyla birleşir: "Bize göre ortada şahıs da olamaz. Ya bizdendir ya bize karşıdır. İlmîliler yahut tarafsızlara gelince toplumda yeri yok, belki tehlikeleri iki katlıdır. Onlar da düşmandır!"³⁴ diyen İydid'in Kayrevânî Teşkilatındaki kızların ve İydid'in partisine katılacak yeni adayların Fatma ile aralarındaki diyaloglarının ardından Fatma'ya uyduğu için Cakarta'da gerçekleştireceği komünist devrime engel olacağı tehdidinden dolayı Fatma'yı ve beraberinde İslam kardeşliğini savunan herkesi sindirmek için iftira ve karalama kampanyaları gibi çeşitli stratejilere başvurdukları görülür: "Onun çevresinde toz koparmak yeter, mesela dersiniz ki; babası Hollandalıların eskiden beri ajanıymış ve dışarıdan da şu an yardım görüyormuş. CIA'dan da maaş

³¹ Necip el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, çev. Ali Nar (y.y.: Elif Yayınları, 2002), 24-25.

³² el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 27, 61, 114-15, 140, 141, 154.

³³ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 26.

³⁴ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 25.

alıyormuş. Laf atın, çeşitli aşk maceraları olduğunu yakıştırın”³⁵. Fatma’ya fakültede “namus” kavramı üzerinden toplumsal dışlamayla tuzak kurulması, ideolojik şiddetin gündelik hayata sızan biçiminin tezahürüdür: “Onun namusuna pis dillerini uzatıyor, iftiraya boğuyorlardı... zina ve kötü ahlâklılık...”³⁶. Ayrıca sırtına yazı yapıştirilmesi, alay ve alkışlarla teşhir edilmesi ve ardından gülünmesi şiddet olmadan da kişinin toplum içinde yaşama gücünün kırılabildiğini gösterir.

Ebû Hasan’ın delilsiz ve kanıtsız itham edilerek zorla tutuklanması, Hacı Muhammed İdris’in kaçırılarak işkenceye maruz bırakılması güç, şiddet ve baskının fiilen uygulamaya konulması için hakikatte olmayan suçlamalar isnat edip gerekli yargısal süreci başlatma görüntüsü altında tasfiye kararının perdelenmesini ifade etmekle birlikte yargının şiddeti meşrulaştıran bir araç hâline dönüştürülmesi şeklinde yorumlanabilir.³⁷

Minyeli Abdullah romanında Kral Faruk döneminde görünürdeki monarşik yönetimin arkasındaki İngiliz emperyalizminin akabinde monarşinin devrilmesi ve emperyalizmden kopuş olarak sunulan Cemal Abdunnâsır’la girilen yeni dönemde komünist devrim ve ideolojinin tahakkümü altına girilmesi, her iki dönemde de Mısır’da siyasi-askerî-kültürel baskı ve şiddet ortamının oluşmasının sebebi olarak ele alınmıştır.

Kral Faruk döneminde Batılı güçlerin himayesi altındaki yerli iktidarın onlara uyumlu hareket etmesi; hukuk ve bürokraside Batılı normların benimsenmesi, basın, medya ve eğitimle Batılı-seküler söylemlerin yaygınlaştırılması, dindar kesimin tehlikeli, gerici ve irticacı olarak damgalanması, dinî-millî kimlik, geleneksel değerlere bağlılığın ilerlemenin önünde engel olarak gösterilmesi söz konusudur. Nasır döneminde ise devlet kontrollü sosyalizm tesirinde mülkiyetin ve kamusal alanın kontrol altına alınması, sendikal faaliyetler, üniversiteler ve basın aracılığıyla tek tipleştirme ve dindar bireyin devrim karşıtı halk düşmanı olarak etiketlenmesi, romandaki emperyalist ve sosyalist ideolojinin doğrudan ve dolaylı yoldan baskı ve şiddeti şeklinde öne çıkarılmış, tüm bunlar Abdullah’ın hayatı üzerinden açıkça ortaya konmuştur. Dolayısıyla romanda iktidarın ideolojik yönetimi değişse dahi baskı ve şiddet mekanizmasının sürekliliği söz konusudur. Bu bağlamda eserde siyasal şiddet *Cakartalı Kız*’da olduğu gibi yalnızca doğrudan fiziki zor kullanımıyla sınırlı değil itibarsızlaştırma, iftira, söylemsel kuşatma, kamusal algının yönlendirilmesi ve korkunun gündelik hayata nüfuz ettirilmesi gibi çok katmanlı araçlarla da işlenmiştir.

³⁵ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 27.

³⁶ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 32.

³⁷ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 43, 54, 70, 91, 128.

Abdullah'ın bilmediği ve işlemediği suçtan tevkif edilmesi, bu süreçte tecrit, aç bırakılma, konuşturulmama gibi işkenceler, mahkeme süreçlerinin keyfiliği ve basın yoluyla itibarsızlaştırılması, ailesinden koparılması fiziki ve dolaylı baskının anlatsal karşılığıdır: “Yetmiş dokuz gün kimseyle konuşturmadılar. Hücrelerde yatırdılar. Kapıdaki küçük delikten kuru ekmeğe attılar.”³⁸.

Cakartalı'da olduğu gibi burada da basın, hakikati aktaran bir mecra olmaktan çıkıp iktidarın propaganda aygıtına dönüşmüştür. Abdullah'la ilgili gazetede: “Hırsız hocayı yazıyor, yazıyor!”³⁹ manşeti, hoca sıfatıyla temsil edilen dinî kimliğin “hırsız” etiketiyle birleştirilmesi anlamına gelip yalnız Abdullah'a değil tüm Müslümanlara karşı yapılmış bir itibarsızlaştırma ve söylemsel şiddetin ifadesi olarak okunmalıdır. Ayrıca dindarların ve muhaliflerin gazetelerinin kapatılması bilgisi yine *Cakartalı*'daki gibi hegemonik güçlerin susturma politikasıyla aynılık gösterir.⁴⁰ Eserlerdeki gazetecilerin, medya ve basın araçlarının, çoğu aydının ve halkın gördüğünü görmezlikten gelme, susma, yokmuş gibi davranma halleri korku, tehdit ve şantajın birey-toplum üzerindeki baskı ve şiddet söyleminin içselleştirilme ve normalleştirilmesi sayesinde baskıcı iktidar ve totaliter rejimlerin başarısına hizmet ettiğini gözler önüne sermektedir.

“Yıkılsın Kahire!” diyerek suç işlemiştir. Tevkif ediyorum.”⁴¹ sözü, hukukun keyfi söylemlerle ideolojik aygıtı dönüştüğünü “Kralın keyfi emirlerini gözü kapalı tatbik etmeyi kendisi için geçim garantisi sayan savcı...”⁴² ifadesi ise hukukun şiddeti denetleyen değil *Cakartalı*'daki gibi onu meşrulaştıran bir mekanizmaya dönüştüğünü gösterir.

Roman, siyasal baskının en güçlü sonucunu toplumsal ilişkilerin çürümesi ve korkunun gündelik hayata sızması olarak işler. Abdullah'ın tevkifinden sonra geniş çevrenin korkudan geri çekilmesi, Sevde'nin ailesinin iktidar korkusundan kızı ile torunlarına karşı tavrı üzerinden açıkça verilir:

Herkes Kraldan korkuyor, bir selâmla tevkif edileceklerini sanıyorlardı⁴³, ... “Abdullah yanlış hareket etti onun nesine lazım, din min. Kıl namazını, al maaşını ... yanına gelsem beni de içeri atarlar... Sana ve torunlarıma ömrüm oldukça bakarım. Bunun için Abdullah'tan boşan, evime gel; yoksa ne ben gelirim ne sen!... Abdullah'tan boşanmazsan hepimizi ateşe atacaksın.”⁴⁴

³⁸ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 41.

³⁹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 140.

⁴⁰ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 142.

⁴¹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 36.

⁴² Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 60.

⁴³ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 37.

⁴⁴ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 51.

İki eserde de korkuyla sindirilen birey ve topluma dair sahneler, korkunun yalnızca bireysel bir duygu değil toplumsal bir disiplin mekanizması hâline geldiğini gösterir. Selam vermek gibi sıradan bir eylemin dahi riskli görülmesi, siyasal şiddetin gündelik hayata nüfuz ettiğini kanıtlar niteliktedir. Bu sahneyle yukarıda değinilen postkolonyal çalışmalarda da vurgulanan baskının yalnızca devlet şiddeti değil, gündelik hayatta içselleştirilen bir itaat rejimi olarak da işlediği fikriyle doğrudan örtüştüğü görülmektedir.

Bu iki metnin karşılaştırmalı değerlendirmesine gelince, her iki roman da siyasi/ideolojik baskının varlığını ve yıkıcılığını sergilemekle birlikte baskının biçim ve hedeflenişinde farklar görülür. *Cakartalı Kız*, siyasal şiddeti daha çok örgütlü bir ideolojik aygıtın toplumu bütünüyle kuşatan, kolektif alanları denetim altına alan ve muhalefeti sistemli biçimde tasfiye etmeyi amaçlayan geniş ölçekli bir mekanizma olarak kurgularken *Minyeli Abdullah* baskıyı, ideolojik yönelimler değişse bile süreklilik kazanan iktidar refleksinin birey, aile ve yakın çevre üzerinde yarattığı derin tahribat üzerinden yoğunlaştırır. Bu yönüyle ilk romanda baskı ve şiddet bireyler üzerinden gösterilse de daha çok kitlesel ve toplumsal boyutuna vurgu yapılır; ikinci romanda ise siyasal şiddetin gündelik hayata sızan, ilişkileri parçalayan ve bireyi yalnızlaştıran yönüne vurgu yapılarak toplum ve kitle üzerindeki baskısı ve yıkıcılığı gösterilir. Her iki anlatı farklı ölçeklerde ilerlese de siyasal iktidarın şiddeti meşrulaştırarak normalleştirdiği bir düzenin bireysel ve toplumsal varoluşu zedeleyen ortak sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır.

3.2. İktidarla Halk Arasındaki Uçurum ve Yozlaşma

Komünist, emperyalist ve sömürgeci güçlerin küresel ölçekte dayattığı iktisadi yapı ve onunla uyumlu yerel iktidarların politikaları, toplumda derinleşen sosyoekonomik eşitsizlikler doğurarak sınıf çatışmasını kaçınılmaz hâle getirmiştir. Marx ve Engels'e göre üretim araçlarının belirli bir zümrenin elinde yoğunlaşması, yalnızca maddi yoksunluğu değil, aynı zamanda insanın emeğine, kendisine ve topluma yabancılaşmasını da beraberinde getirmekte; bu yabancılaşma süreci, bireysel çözülmeye başlayarak aile kurumunun işlevsizleşmesine ve toplumsal değerlerin aşınmasına kadar uzanan bir çürüme hattı oluşturmaktadır.⁴⁵ Bauman, modern toplum çözümlemelerinde siyasal iktidarların bu eşitsiz yapıyı koruyan ve meşrulaştıran politikalarının iktidar çevrelerinde aşırı lüksü görünür kılarken geniş halk kesimlerini yoksulluğa sürüklediğini, eşitsizlik ve baskı ortamında güvensizlik ve değer kaybı hislerinin ortaya çıktığını, ahlaki normlar, adalet duygusu ve toplumsal dayanışmanın ciddi biçimde zedelendiğini vurgular. Tüketim merkezli hayat anlayışına, kalıcı bağların çözülmeye, toplum ahlakının giderek

⁴⁵ Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, 19. bs., çev. Celal Üster ve Nur Deriş (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015), 59.

zayıflamasına ve yozlaşmanın gündelik hayatın bir gerçekliği hâline getirilerek sıradanlaşmasına yol açarak belirginleşen toplumsal çürümenin yaşamın her alanında kendini göstermeye devam ettiğine dikkat çeker.⁴⁶

Cakartalı Kız romanında iktidarla halk arasındaki uçurum, iktidar çevrelerinin yaşam tarzı ile halkın gündelik hayatı arasındaki ahlaki ve insani kopuş üzerinden betimlenir. Cakarta’da komünist partiye mensup yöneticiler ve onlara yakın zengin çevreler, sömürgeci düzenin imkânlarıyla lüks, israf ve haz merkezli bir hayat sürerken halk açlık, güvencesizlik ve şiddet sarmalı içinde yaşam mücadelesi vermektedir. Roman, bu uçurumu bilinçli olarak aynı mekân içinde yan yana getirerek görünür kılar:

En kıymetli halılarla döşenmiş, göz alıcı geometrik ölçülerle yapılmış, avizelerle donanmış, çiçeklerin ve meyvelerin en güzeliyle dopdolu bahçelerin çevrelediği büyük köşkler. Ve aynı zamanda öyle fakir mahalleler de var ki; gübre kokuları, fakirlik ve hastalık tüter. Çırılçıplak çocuklar, üstü başı yırtık kadınlar, yara bere kan çanağı gözler. Ve orada öyle işsizler var ki caddelerde sürünür ve çöplükleri değerler köpeklerle yan yana ... Cakarta’da mahalleler görülür, caddeleri ayna gibi parlayacak derece lüks. Ama hemen yanında bir kısım yerler vardır; çamur, pislik, köpek ve kedi ölüleriyle dolu⁴⁷. ...Başkanın köşkleri bir sürü hediye, mücevherat ve eşyalarla donanmış. Komünistler ise adaletten ve bunalmış ezik halkın hukukundan uzun uzun söz ediyor. Halbuki, öyle köşkleri var ki, bin bir gece masallarındakine eş... Kendilerince, "helal" dedikleri her şeyden yararlanıyorlar. Halkın gerçekçi evlatları ise...parmaklıklar arkasında zindanlarda veya gözaltında...⁴⁸

Bu sahne, ekonomik eşitsizliğin tesadüfi değil, iktidarın kurduğu siyasal ve ideolojik düzenin doğal sonucu olduğunu göstermektedir. Lüks ve sefaletin aynı şehirde hatta bitişik alanlarda birlikte var olması, iktidarın bundan rahatsızlık duymadığını, halkın yoksulluğunu olağanlaştırdığını ve bunu sorgulanamaz bir düzene dönüştürdüğünü salık verir.

Romanda eşitsizliğin ahlaki boyutu, özellikle İydid ve Sukarno çevresindeki komünist elitin yaşamı üzerinden açığa çıkar. İktidarın söylem ile pratik arasındaki derin çelişkisi, halk adına eşitlik ve adalet söylemi üreten İydid’le birlikte lüks, sefahat, zevk ve kadın düşkünü Lider Sukarno’nun şahsında teşhir edilir. İydid’in ve devlet başkanının içki, kadın, şöhret ve güç etrafında şekillenen hayatı, iktidarın ahlaki meşruiyetini yitirdiğini gösterir: “İydid, kadehini beşinci kez boşalttı... Tanti

⁴⁶ Zygmunt Bauman, *Akışkan Modernite*, 3. bs., çev. Sinan O. Çavuş (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018).

⁴⁷ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 57.

⁴⁸ el-Kiyânî, *Cakartalı Kız*, 31-32.

iyi bilirdi ki, kocası dört şeyi çok severdi; içki, kadın, nutuk atma ve şöhret.”⁴⁹ ... “Başkan Sukarno’nun karıları sürekli dış ülkeleri geziyor ve her biri on binlerce dolar harcıyor.”⁵⁰. Bu tasvirler, ekonomik ayrıcalığın yalnızca maddi refah üretmediğini aynı zamanda ahlaki sınırların aşınmasına ve iktidarın kendisini denetimden muaf görmesine yol açtığını ortaya koyar. Aynı bağlamda, iktidara yakın çevrelerin balolar, ziyafetler ve eğlencelerle temsil edilmesi, halkın yaşadığı sefaletle bilinçli bir karşıtlık oluşturarak ekonomik eşitsizliğin ahlaki yozlaşmayla nasıl iç içe geçtiğini açık biçimde ortaya koyar. Halk yoksullukla boğuşurken iktidar çevrelerinin israf ve gösteriş içinde yaşaması, eşitlik, adalet ve merhamet gibi temel değerlerin iktidar katında anlamını yitirdiğini gösterir.⁵¹

İktidarın lüks ve kayıtsız yaşamına karşılık yoksulluk, açlık ve çaresizlik sınırında yaşayan Ebû Hasan’ın ailesi, babası kaybolan, nişanlısı tutuklanan, ailesi imkânsızlık içinde bırakılan Fatma’nın babasını bulmak ve nişanlısının ailesine yardım etmek üzere evde para edecek ne varsa satma çaresizliği üzerinden gösterilmiştir. Bu durum siyasal baskının ekonomik yoksullukla birleşerek aileyi nasıl çökerttiğini ortaya koymuştur: “Babası dönmemiş, nişanlısı mahkemede rehin, onun baba ve anasının da imkânsızlık içinde olması onu acizliğe sürükledi.”⁵².

Romanda toplumsal düzeydeki ekonomik eşitsizlik, ahlaki çözüme ve şiddeti besleyen bir zemine dönüşür. Fatma’nın halkın gündelik hayatına dair gözlemleri, yoksulluğun insani ilişkileri nasıl çürüttüğünü ortaya koyar.⁵³ “Gönüller ölmüş, temel değerler rezil olmuş.”⁵⁴ cümlesiyle yoksulluğun yalnızca maddi değil ahlaki ve ruhsal bir çöküş yarattığı; güvencesizlik, korku, eşitsizlik ve adaletsizliğin bireyleri birbirine düşmanlaştırarak değerleri açıkça yok edip toplumsal bağları kopardığını ifade eder.

Eserde fiziksel, ekonomik yıkım ile ahlaki çöküş, birbirini tamamlayan ve aynı anda işleyen bir yozlaşma süreci olarak betimlenir. Fatma’nın Cakarta sokaklarında yürürken karşılaştığı manzara, şehrin maddi anlamda çöküşünü gözler önüne sererken bu çöküşün nasıl olağanlaştırıldığına da işaret eder: “Fatma uzun caddede yürüyordu. Cakarta yıkıntılarla dolu. Pislik ve yolsuzluk akıyor... Lağım kokusu ve çürümeler, çirkin olayların örtüsünde kayboluyor”⁵⁵. Burada yıkıntı, pislik ve lağım kokusu yalnızca fiziksel harabiyeti değil, iktidar eliyle üretilen yozlaşmanın bedene ve mekâna sinmiş hâlini temsil etmektedir. Ancak bu çürüme “müzik, çılgılık ve

⁴⁹ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 7.

⁵⁰ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 31.

⁵¹ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 120.

⁵² el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 68, 99, 113.

⁵³ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 113, 114.

⁵⁴ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 38.

⁵⁵ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 112.

gösterilerle oluşan bayram günü”⁵⁶ atmosferi içinde gizlenmekte, toplum, sahte sevinç ve gürültüyle gerçekliği bastırarak adeta “bayram gününde bir yamyam ülkesi”ne⁵⁷ dönüşmektedir. Aynı yozlaşma, halkın gündelik hayatında ahlaki bir çözümlenme/çürüme olarak devam eder: “Son derece kalabalık, ter ve pislik kokusundan burunlar düşecek. Halk ise yüksek sesle dırdır ve nefret uyandıran uğuldaşma içinde...”⁵⁸ Burada koku, yalnızca fiziksel bir rahatsızlık değil tahammülsüzlük, öfke ve merhametsizlikle örülü toplumsal ilişkilerin sembolüne dönüşür. Böylece romanda fiziksel çürüme ile ahlaki çürüme birbirinden ayrılmaz hâle gelir. Şehirdeki kokuşmuşluk bireyin ruhuna, toplumun diline ve ilişkilerine sirayet eden bütüncül bir yozlaşmanın edebî ifadesi olarak sunulur.

Minyeli Abdullah’ta Mısır’ın yakın siyasi tarihindeki toplumsal tabakalar arasındaki derin uçurum ve yozlaşma *Cakartalı Kız*’da olduğu gibi ekonomik eşitsizlik, Batı taklitçiliğinin getirdiği kimlik bunalımı, manevi ve geleneksel değerlerden kopuş üzerinden anlatılarak tüm bunların bireyde ve toplumda açtığı yaralar gözler önüne serilir. Özellikle romanın giriş kısmında ülkenin içinde bulunduğu durum uzun uzun tahlil edilir. İktidar sahiplerinin lüks ve israf içindeki hayatları ile halkın maruz kaldığı yoksulluk ve baskının tarif edildiği tabloda, bir yanda Nil kıyısında sefahat içinde yüzen Batı menşeli ideolojilerin ve yaşam tarzlarının esiri olmuş bir yönetici elit tabaka tasvir edilirken diğer yanda inançları ve gelenekleri ile hayata tutunmaya çalışan fakat sistemin çarkları arasında ezilen halk kitlelerinin dramı “Bir yanda sefahat muhitlerinde gününü gün eden gençlik, diğer yanda gözyaşları dökken analar, babalar!...”⁵⁹ gibi zıtlıklar üzerinden gösterilir.

Yazarın “Mısır ve onun küçük bir numunesi olan Minye, Paris atmosferinden Moskova semalarına girmiş bir peyk gibiydi”⁶⁰ sözü, ideolojik çatışmalarla yabancı rejimlerin bireyi ve toplumu yabancılaştırma ve kimliksizleştirme suretiyle sürüklediği yozlaşmanın kanıtı niteliğindedir. Komünist ve emperyalist güçlerin tesiri altındaki yönetimin halkın inanç dünyasına karşı takındığı düşmanca tavır ve bunun doğurduğu kargaşanın ise “Komünizm gibi mülkiyeti, aileyi ve dinleri reddeden bir rejim adına gazete çıkarken, Müslümanlar birbirleriyle münakaşa halindeydi”⁶¹ sözleriyle tenkit edildiği görülür. Bu ideolojik karmaşa ve baskı ekonomik yoksunlukla birleştiğinde, aile kurumu da doğrudan bu çözülmeye payını alır. Eserde bireyin ve ailenin maruz kaldığı tazyik bilhassa Abdullah’ın yaşadığı çileler üzerinden anlatılırken yozlaşan değerler ailenin temelinden sarsılması ve nesiller arasındaki uçurum “Sakallı dedelerin, yaşmaklı ninelerin torunları randevu

⁵⁶ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 112.

⁵⁷ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 112.

⁵⁸ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 112.

⁵⁹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁶⁰ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁶¹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 46.

evlerinde yakalanıyordu”⁶² trajedisiyle somutlaştırılır. Rejim baskısı sonucu Abdullah’ın hapse atılmasıyla ailesinin dağılışı, siyasal baskının ekonomik yoksullukla birleşerek aileyi nasıl çökerttiğini gösterir. Abdullah’ın karısının çocuklar için kendisinden boşanmasını kabullenirken bu durumu kaderci bir teslimiyet değil sistemin yarattığı zorunluluk olarak değerlendirmesi; dışa bağımlı rejimlerin kararlarının bireysel hayatlarda geri dönülmez yaralar açtığını ve aile bağlarını parçalayarak toplumsal çözümlere sebebiyet verdiğini gözler önüne serer.

Cakartalı Kız’da “adeta bir yamyam ülkesi” tespitiyle aktarılan toplumun içinde bulunduğu durum, dönem ve ortam *Minyeli Abdullah*’ta “Asrımız maskeli Firavunlar panayırı halinde, devrini ikmale çalışıyor!”⁶³ cümlesiyle tasvir edilir. Bu noktada kendi ülkesi dışındaki farklı coğrafyalardaki hayatlardan bahseden yazarların benzer dönemlerde iki farklı ülkedeki modernleşme görünümü altındaki yozlaşmadan bahsederken hâkim coğrafyaya özgü benzetmelerle yaptıkları tespit ve durum analizlerinin benzer düzlemde seyretmesi durumunu, kurgu benzerliğinden ziyade totaliter rejim, ideoloji ve akımların yaşamlar üzerindeki tesirinin evrensel boyutta aynılık göstermesiyle açıklamak mümkündür.

“Ahlâksızlık artmış, hatta veba mikrobu gibi sârî ve öldürücü bir hâl almıştı.”⁶⁴ tespitiyle ahlaki değerlerin nasıl yerle bir edildiği ve ülkenin manevi atmosferinin nasıl çöktüğü gösterilir. Bu hususta, Batı menşeli hayat tarzının cazibesine kapılarak hayatları kararan genç kızların dramı bir emniyet görevlisinin ağzından “Bu kaçınıcı kurban?.. Gece gündüz durmadan, burası bu kurbanlarla dolup boşalıyor”⁶⁵ isyanıyla aktarılmakta, “kurban” tabiriyle modernleşme uğruna mahvolan hayatların trajedisi ve toplumun bu gidişat karşısındaki aciziyeti ve çürümüşlüğü vurgulanmaktadır. Ayrıca “Kitapçı vitrinleri çıplak kadın resimli mecmualarla dolup taşıyordu”⁶⁶ ve “Kadını satılığa çıkardılar”⁶⁷ gibi ifadelerle kadının meta hâline getirilişi ve toplumsal hayânın zedelenmesi eleştirilerek ahlaki çözümlerde neşriyat ve medyanın rolü ortaya konmaktadır.

Özellikle eğitim kurumlarının millî ve manevi değerlerden uzaklaşarak birer yozlaşma yuvası hâline gelişi ve genç dimağların zehirlenmesi “Mektepler göz oyacak kargaların yuvasıydı. Mısır üniversitelerinde Paris havası, firavun ahlâki hâkimdi.”⁶⁸, “Mü’minler, musibetleri çok olan bir mektepte tahsil yapıyordu.”⁶⁹

⁶² Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁶³ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 73.

⁶⁴ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁶⁵ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 151.

⁶⁶ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 125.

⁶⁷ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 130.

⁶⁸ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁶⁹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 159.

şeklindeki sert ifadelerle betimlenerek genç nesillerin ideolojilerin kıskacı altında dejenere oluşuna, özlerinden ve kimliklerinden uzaklaşmak suretiyle yabancılaşarak yozlaştığına işaret edilir.

Siyasi iktidar ve çevresindeki zümrenin medeniyeti sadece şekli unsurlarda ve maddi tüketimde arayan sığ anlayışı “İçki içip kumar oynadığında medenî, evine koltuk alıp boynuna kravat taktığında centilmen bir bey yahut modern bir hanım oluyordun”⁷⁰ cümleleriyle eleştirilerek bu durumun özden kopuk bir taklitçilikten öteye gidemediği belirtilir.

Medeniyet namına sadece bina ve cadde yapılıyordu. Ziraat makineleştirilemedi ve ağır sanayi kurulamadı. Buna karşılık Müslüman olmak suç sayıldı. Meyhanelere, randevu evlerine tanınan haklar, camilere tanınmaz oldu. Ameli salih ... işleyen hocalar mekteplerden alındı. Yerlerine bilgili ... fakat, ahlâksız öğretmenler tâyin edildi.⁷¹

sözleriyle sömürgeci güçlerin sultası altındaki maddeci tutumun görünürde hoş olsa da özde birey ve toplumun ruhsal ve manevi köklerine zarar vererek yozlaşmayı beslediği söylenmelidir.

İki eserde de iktidar ve yakınlarının gayriahlaki yaşamları yozlaşma ve çürümenin başı olarak gösterilir: “Ahlâk o derece bozulmuştu ki kralın yaptığı zinalar, kumarlar, içki alemleri yetmiyormuş gibi, kralın anası bile açıktan açığa bir oynaşını bırakıp, diğeri ile alemlere başlıyordu.”⁷² sözü iktidarla halk arasındaki uçurumu derinleştiren ve adalet duygusunu bütünüyle tahrip eden bir çürüme zemini oluşturarak yozlaşmanın adeta meşrulaştırıldığını gösterir. Yöneticilerin izin ve emrinde toplumun düzen ve güvenliğini sağlamakla görevli kurumların dahi bu yozlaşmadan nasibini aldığı, bilhassa ordu ve bürokrasideki çürümenin vatan müdafaasını nasıl zafiyete uğrattığı iki eserde de ön plana çıkmaktadır. “Mavi geceler, pembe geceler de bir işe yaramamıştı”⁷³ ifadesiyle Necip’i deviren Abdunnâsir’in ordusunun da içinde bulunduğu sefahat âlemlerinin devletin bekasını tehdidi anlatılmaktadır. Tüm bunların sonucunda devlet ile millet arasında kopan güven bağı ve ayrıca bürokrasinin halk üzerindeki tahakkümü ve eşitsizliği “Memuriyet halka zulüm, halk memurlara düşman olmuştu”⁷⁴ sözleriyle ifade edilir. Dolayısıyla toplumun her katmanına sirayet eden bu çürümenin ve oluşan uçurumun sadece siyasi bir mesele değil aynı zamanda derin bir ahlaki ve içtimai felaket olduğu vurgulanır.

⁷⁰ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁷¹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

⁷² Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 36.

⁷³ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 72.

⁷⁴ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 8.

Yukarıdaki bilgilerin de ışığında eserde iktidarla halk arasındaki uçurum, yönetici kadroların rütbe, makam ve çıkar merkezli hayatı ile halkın yoksulluk, güvencesizlik ve korku içinde sürdürdüğü gündelik yaşam arasındaki derin kopuş üzerinden inşa edildiği açıkça görülmektedir. Yazar, bu uçurumu millî ve manevi değerlerine bağlı bir Mısırlı ile sosyalist ideolojiyle dönüşmüş bir komünist üzerinden yalnız soyut bir siyasal eleştiriyile değil savaş, yargı, bürokrasi ve gündelik hayat sahneleriyle de somutlaştırarak gösterir. Özellikle askerî ve idari kadroların kişisel çıkarlarını önceleyen tutumu, halkın canı ve onuru pahasına işleyen bir düzenin varlığına işaret eder: “Her şey rütbe ve makam için yapıyordu. Din için, vatan için iş yapan da yaptıran da yoktu. Hal böyle olunca, astlarda kaçmak, çalışmamak, karışmamak prensipti.”⁷⁵, “O hem ahlaktan bahseder hem de cepheden kaçmak için bütün servetini kumandana rüşvet olarak takdim edebilir. Hatta karısını, kızını da verebilir. Nitekim İsrail-Mısır harbinde bu gibi haller görüldü.”⁷⁶ cümleleri, yukarıda zikredilen saiklerin tesiriyle halktan ve değerlerinden kopan kesimin savaş gibi kolektif bir sorumluluk alanında dahi bireysel çıkarlarını öncelediğini ispat ederek toplumdaki ahlaki ve vicdani çözülüşü, kokuşmuşluğu ve yozlaşmayı net bir şekilde gözler önüne serer. *Minyeli Abdullah*'ta, *Cakartalı Kız*'da olduğu gibi toplumsal ölçekteki yozlaşmanın korku ve çıkar ilişkileri üzerinden de derinleştiği görülür. Halkın, yanlış olduğunu bildiği bir düzene itiraz edememesi, ahlaki bir çöküş olarak sunulur. İktidarın baskısı altında insanlar, haksızlığı sorgulamak yerine susmayı, geri çekilmeyi ve uyum sağlamayı tercih eder. Bu durum, savaş yenilgisi bağlamında şu sözlerle özetlenir: “Zaferi Yahudiler kazanmıyor, Mısırlılar Yahudi'ye bir zafer hediye ediyordu.”⁷⁷. Yenilginin sebebi dış güçlerden ziyade içteki çözülme ve sorumluluk kaybı olarak tespit edilir.

Sonuç olarak *Cakartalı Kız* ve *Minyeli Abdullah*'ta fiziksel yıkım ile ahlaki çürüme, birbirini tamamlayan eş zamanlı ilerleyen bir süreç olarak betimlenir. Savaşın, yoksulluğun ve baskının doğurduğu maddî çöküş, toplumun ruhuna, değer dünyasına, gündelik ilişkilerine sirayet eden bir yozlaşmaya dönüşür. Romanlarda tekrar eden korku, suskunluk ve çıkar hesapları, halk arasındaki güven kaybı ve merhametsizlik üzerinden görünür kılınır. Böylece her iki eser de iktidarla halk arasındaki uçurumu sadece ekonomik eşitsizlik değil ahlaki çözülme ve toplumsal yabancılaşma ekseninde bütüncül bir yozlaşma süreci olarak ele alır. Bu yönüyle her iki anlatı, yalnızca bireysel direniş hikâyesi değil aynı zamanda iktidarın adalet ve ahlaktan koptuğu bir düzende çürümenin toplumun tüm hücrelerine nasıl yayıldığını ifşa eden toplumsal bir eleştiri metni olma özelliği taşır.

3.3. Din Ekseni Direniş/Mücadele ve Kurtuluş

⁷⁵ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 19.

⁷⁶ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 249.

⁷⁷ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 237.

Modern edebiyatta iman, inanç ve maneviyat gibi İslam dini yahut dinle alakalı kavramlar; bireyin varoluşunu anlamlandırma çabası, bireysel arınma süreci, toplumsal yozlaşmaya karşı bir duruş ve siyasal baskıya karşı direnç olarak ele alınmış, bireyin hem içsel dönüşümünü hem de toplumsal konumlanışını belirleyen ana eksenlerden biri hâline gelmiştir. Dolayısıyla yalnızca bir inanç sistemi değil aynı zamanda kurtuluşun, direnişin ve mücadele ahlakının merkezinde yer alan bir tema olarak belirginleşmiştir. Dinî ve manevi değerler, özellikle 20. yüzyılda sömürgecilik, emperyalizm, komünizm ve kapitalizm gibi baskıcı yapıların birey ve toplum üzerindeki etkilerine karşı bir direnç zemini olarak kurgulanmıştır. Bu yaklaşımda din, bireysel anlam arayışının bir yolu, toplumsal çözülmeye karşı bir korunak ve siyasal baskıya karşı ahlaki bir direniş aracı olarak ele alınmıştır.⁷⁸

Direnış ve kurtuluş sadece siyasal ya da fiziksel karşı duruş değil aynı zamanda ahlaki bir tutum, ulvi bir gaye ve bir dünya görüşü olarak İslami edebî metinlerde yer bulmuştur. Bu bağlamda şehitlik, inançlı bireyin yeryüzündeki zulme karşı yürüttüğü mücadelenin ve zaferin hem dünyevi hem de uhrevi sonucu olarak kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim, Allah yolunda can verenleri “ölü” saymaz, bilakis onların diri olduklarını ve bu hakikatin beşerî idrakte kavranamayacağını bildirir: “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz bilemezsiniz.”⁷⁹ Şehitlik, hem Allah'a adanmış bir yaşamın en yüce neticesi hem de dünya hayatını ahirete tercih edenlerin ödüllendirildiği bir makamdır: “O halde, dünya hayatını âhiret hayatı karşılığında satanlar, Allah yolunda savaşsınlar. Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz.”⁸⁰ Kur'an'da defaatle vurgulanan bu hakikatle tasdik edilmiş inanç zemini, edebî metinlerde direnişini anlamlandıran asli bir dayanak olarak işlenmiştir. Bu ayetler, *Cakartalı Kız* ve *Minyeli Abdullah* gibi eserlerde anlatılan, modern dönemde yaşanan siyasal baskı, sömürgecilik, ideolojik yozlaşma ve ahlaki çürüme karşısında mümin bireyin hem içsel hem de toplumsal düzlemde ortaya koyduğu direnişini açıklayan teorik çerçevenin de esasını teşkil etmiştir. Dolayısıyla bu yönlü direniş, salt bir kurtuluş umudunun ötesinde, imanla beslenen bir yeniden doğuş idealine dönüşmüştür.

Cakartalı Kız'da Hollanda emperyalizmi ve hikâyenin geçtiği Çin destekli Komünist Partisinin sayısız kollarının Endonezya'nın her yerine yayıldığı

⁷⁸ İbrahim M. Abu-Rabi', *Intellectual Origins of Islamic Resurgence in the World* (New York: State University of New York Press, 1996); al-Musawi, *The Postcolonial Arabic Novel: Debating Ambivalence*; Zafer Demir, “Sosyolojik Açıdan Edebiyat ve Din,” *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, no. 1 (2018): 13-30; Rahâl, “el-İsti'mâru's-Şekâfi”; Fazlur Rahman, *Islam&Modernity (Transformation of an Intellectual Tradition)*, ed. Richard L. Chambers, Publications of the Center for Middle Eastern Studies 15 (Chicago: The University of Chicago Press, 1984).

⁷⁹ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 20. bs. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), el-Bakara 2/154.

⁸⁰ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, en-Nisâ 4/74.

dönemlerde, bu oluşumların ülkeyi tamamen tesiri altına alamamasının nedeni “din” olarak gösterilir ve İslam dini bu tür oluşumlar karşısında tehdit olarak algılanır.⁸¹ Fatma, babası Hacı Muhammed İdris ve nişanlısı Ebû Hasan gibiler komünist ideolojiye teslim olmaz. Dinî ve millî değerlere sadık kalan bu kesim, yalnızca inançlı bireyi değil, aynı zamanda zulme karşı direnç gösteren bireyi sembolize eder. Fatma, ailesi ve bazı teşkilat üyeleri genelde din, özelde İslam dinini doğrudan tehdit olarak algılayan bu otoriter zihniyete karşı bedenlerini, şahsiyetlerini ve inançlarını ortaya koyarak bireysel ve toplumsal anlamda “imanla direniş” örneği sergiler. Dolayısıyla bu tip mücadeleci karakterlerin din anlayışı, soyut bir ahlak öğretisinden ibaret olmayıp adaletsizlik, yalan ve iftiraya karşı hakikatin tarafında olmayı gerektiren eylemsel bir duruş niteliğindedir. İydid nezdinde komünist iktidarın Fatma’yı ve babası gibileri düşman olarak tanımlaması, iftiralar atarak karalama kampanyası başlatması, babasını kaçırarak işkencelerle susturması, ona destek olan Maşumi Teşkilatı gençlerini hapse attırması gibi sahneler romanda “dinin” direniş hareketindeki rolünü ortaya çıkarır.

Roman boyunca dikkat çeken ana temalardan biri olan iman gücünün baskıcı ideolojilere karşı bireyde oluşturduğu direniş refleksinin romanda söylemsel ve eylemsel (sözlü ve fiziki) düzlemde ilerlediği görülür. İydid’in kongrede dini kullanarak “Ben Kur’an okudum. Tefsirleri taradım. Komünizmin günah olduğunu belirten tek kelimeye rastlamadım. Ve hele komünizmin küfür olduğunu...”⁸² gibi sözleriyle komünist ideolojiyi meşrulaştırmaya çalıştığı sözlerini Fatma’nın İslami delillerle çürüterek giriştiği sözlü direniş ikinci görüşmeyle zirveye ulaştır. Fatma’nın:

Marksizm, sınıfçılık yönüyle, kinden ibarettir ... Kan dökme metotlarının alanıdır ... Ama din İslâm memleketlerinde kabileleri ayırıcı rol oynamaz. Onun gelişi tam aksine, fesat, zulüm, uyduluk ve köleliğe karşı bir devrim olmuştur. İnsan gönlünde faziletleri yerleştirmiştir. Bu da gerçek medeniyetin doğuşu olmuştur ... Müminlerdi, o zalim Hollandalılara karşı çıkanlar, Japonlarla boğuşan, hürriyeti kazandıranlar. Onlardı, fikri sapıklıkları ve kötülükleri 1948’de ezenler!⁸³

şeklindeki hakikat söylemlerinin çevredekilerin dikkatini çekmesiyle ona uyanların artması komünist iktidarın bakanı olan İydid’in ve partililerin düşmanlığını üzerine çeker. Ebû Hasan’ın da desteğiyle Fatma, okulda uğradığı baskı ve iftiralara karşı davasından ve inancından ödün vermeden direnmeye ve bu zorbalıkla mücadele etmeye devam eder.⁸⁴

⁸¹ el-Kiyâlânî, *Cakartalı Kız*, 12, 24, 26, 108.

⁸² el-Kiyâlânî, *Cakartalı Kız*, 17.

⁸³ el-Kiyâlânî, *Cakartalı Kız*, 16.

⁸⁴ el-Kiyâlânî, *Cakartalı Kız*, 32-35.

Hacı M. İdris, kızının yaşadığı hadise başta olmak üzere üniversitelerin, Cakarta'nın ve dahası tüm Endonezya'nın içinde bulunduğu durumdan rahatsızlık duyar. "Hak (çiğnenmesi) karşısında susan dilsiz şeytandır."⁸⁵ diyerek vatan müdafaasında üzerine düşeni yapmak için Cakarta'yı ve adaları dolaşıp hutbe vererek "gaflettekileri uyandırmak"la harekete geçer. "Reaksiyon göstermek veya yaldızlı sözleri tekrarlamak önemli değil, önemli olan iştir. Eylem, kötülüğü önlemenin tek aleti. Öyleyse her güzel sözü yel alır gider. Planlı eylemin yerini hiçbir şey dolduramaz."⁸⁶ sözleriyle bireyselden toplumsallığa seyreden bir direniş ve mücadele örneği sergiler ve susturulmak için kaçırılır.

Fatma'nın ve nişanlısı Ebû Hasan'ın babasını bulmak ve Cakarta'da yaşanan zulmün sesini duyurmak için harekete geçmeleri; Cakarta'da yaşananları duyurmak için gazetede çalışmaya başlaması, komünist örgütün üyeleriyle ve Tanti'yle görüşerek yardım istemesi, Ebû Hasan'ın davasından vazgeçmeyip hapiste direnmesi imanlı bireyin sözlü ve eylemsel direniş ile mücadelesinin bir ayağını oluşturur.⁸⁷ "Gerçek kahramanlar, kendi özgürlüğü ve vatanının kurtuluşu için çarpışanlardır."⁸⁸ diyen Hacı Muhammed'in çetin ve ağır işkenceler görse de şikâyet etmeden, adanmış ruhla davasına sahip çıkarak gardiyanlarla ve işkencecilerle irşad ve tebliğ mahiyetindeki konuşması, İslam ve inancın verdiği güçle direniş ve mücadeleye devam ettiğini gösterir.⁸⁹

Fatma'nın annesinin kızının ve eşinin başına gelenlerle Cakarta halkının uğradığı komünist rejim zulmü karşısında dua ederek evinde sabırla ve umutla bekleyişi romandaki sessiz direnişin örneği olarak okunmalıdır.⁹⁰ Bu doğrultuda söz konusu ortamda Ebû Hasan'ın hasta, yoksul anne babasının aç ve çaresiz bir halde kimseden yardım istemeden sadece Allah'tan niyaz ederek evde sessizce oğullarını ve rızıklarını bekleyişleri de yine aynı tutumun yansıması olarak yorumlanmalıdır.⁹¹

Komünist devrimiyle yönetilen iktidar düşmanı vatanperver generaller ve Maşumi Teşkilatının üyelerinin de mücadele ve desteğiyle iktidar bağlantılı komünist teşkilatların darbesi bastırılır ve bu çetin mücadele, çok kayıplar vererek Cakarta'nın sömürge güçlerinin tahakkümünden kurtuluşuyla sonuçlanır. Tüm bu sahneler yukarıda değinildiği gibi imanlı bireyin zorluklar karşısındaki sarsılmaz direnişinin en belirgin örneği olup eserin ana temasını kuvvetlendirir. Fakat asıl zafer Fatma'nın şehadetiyle taçlanmıştır. Fatma'nın annesine: "Ölmekle kurtulur, zafere

⁸⁵ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 36.

⁸⁶ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 37.

⁸⁷ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 69, 71, 92.

⁸⁸ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 79.

⁸⁹ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 50, 77, 126.

⁹⁰ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 58-60.

⁹¹ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 101.

ulaşırız.”⁹², Fatma’nın çalıştığı başyazarın: “Cihad’ın ise hapisle ölüme aldırmayan şehidlere ihtiyacı var.”⁹³, Hacı Muhammed İdris’in: “Tam aksine zafer, şu şehid olanlarıdır.”⁹⁴ söylemlerinin Kur’an’ın ve İslam’ın hakikat diliyle birebir örtüşüğünü ve şehadetin imanlı bireyin mutlak zaferi olduğunu gözler önüne serer.

Cakartalı’da rejime karşı Fatma’nın komünist liderle tartışması, babasının sokaklarda dolaşp hutbelerde konuşmasıyla girişilen direniş, babası kaçırıldıktan sonra artan bir mücadeleye dönüşür. Romanın kısa olması hasebiyle ülkenin ve halkın durumuna dair tespitler ve tasvirler, mağduriyet ve mücadeleyi anlayacak ve haklılık verecek derecede yeterlidir. Komünist partinin faaliyetleri, darbe hazırlığı ve Fatma’nın babasının işkence sahneleri, askerî hareket üzerinden dar bir çerçevede anlatılır. *Minyeli Abdullah* daha uzun soluklu bir roman olduğu için ülkedeki kasvetli hava, her alana sirayet eden maddi ve manevi çürüme ve çöküş yalnız Abdullah’ın hayatı ve onun uzun soluklu tasvir, müşahede ve tespitleri üzerinden değil, temas ettiği farklı ortamlardaki bireylerin spesifik hayatları üzerinden de detaylandırılarak Mısır’ın ve halkının durumu daha yakın mercekten ve geniş çerçeveden sunulur. Dolayısıyla burada Abdullah’ın yanı sıra onun çevresindekilerinin de kendi çapındaki bireysel ve toplumsal mücadeleleri söz konusudur. Ancak bu çalışmada konuya Abdullah özelinde yaklaşılabacaktır.

Minyeli Abdullah romanında direniş ve mücadele temaları *Cakartalı Kız*’da olduğu gibi hem siyasal baskıya hem de inançsızlığın ve yozlaşmanın dayatıldığı zulüm ortamına karşı imanla direnen bireylerin hikâyesi üzerinden ele alınır. Bu ortamda Abdullah gibi karakterler, milli-manevi değerlerini korumak ve savunmak suretiyle toplumsal yozlaşmaya karşı söylemsel ve eylemsel direnişin öncüsü haline gelir. İslam’ın öğretilerine göre hayatını yaşama gayretinde olan Abdullah’ın komünizm ve emperyalizm rüzgârlarının estiği ülkede modernizmin getirdiği materyalist ve kapitalist düzenin isteklerine karşı çıkarak inanç ve değerlerine uygun yaşama noktasındaki direnci ve kararlılığı, çevresinde onu tanıyan ve yaşantısına merak salan, değişen düzene kendini kaptırıp milli ve manevi değerlerini unutarak hakikatten uzaklaşan bazılarının dikkatlerini üzerine çeker. Bu noktada Abdullah’ın sömürgeci güçlerin ve yozlaşmanın karşısında sergilediği tutum ve davranışlar bireysel direniş ve mücadelenin toplumsal alana da sirayet ettiğini gösterir. “Her türlü siyasi sohbetten kaçınıp sadece ve sadece İslamiyet’i öğrenmeye ve dinsiz kalmamaya çalışan”⁹⁵ bu insanların hapsedilerek, uzun süre hücrede bekletilerek yıldırılmaya ve susturulmaya çalışılması, inançtan ziyade imanlı bireyin direniş ruhunu bastırarak bir ceza olmasının aksine direnişi tetikleyen bir sahne olarak

⁹² el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 142.

⁹³ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 120.

⁹⁴ el-Kiylânî, *Cakartalı Kız*, 153.

⁹⁵ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 25.

okunmalıdır. Zira Abdullah çıktıktan sonra milli-manevi değerlerinden kopan, dönüştürülen, maddi ve manevi anlamda kayıplar veren ülkenin ve insanların durumunu herkes gibi kabul etmez, davası ve inancı gereği kendi imkânları dahilinde mücadele eder ve toplumun ıslahı için çalışarak yüzlerce Abdullah'a rol model olur.

Buradaki mücadelenin hedefi ahlaki yozlaşma ile sınırlı kalmayıp dış tahakkümlerin altındaki siyasi otoritenin baskı ve eylemlerine karşı duruşu da kapsar niteliktedir. Abdullah'ın komünist çevreleri gözlemlerken “Her şeyi para ile ölçmeleri ve her şeye madde gözüyle bakmaları; sonra namus, şeref, din, iman tanımamaları”⁹⁶ gibi maddeci tutumları, Mısır'daki dış güçlerle ilgili “İslâm'ı yok etmeyi gaye edindikleri”⁹⁷ yönündeki onu sıkıntıya sokan tespitler sonucu toplumun sürüklendiği bataklıktan çıkması için çare arar ve nihayetinde okuyarak, araştırarak yeniden öğrendiği dini ona bir çıkış yolu sunar. Bu noktada Abdullah'ın tutumu bir fark edişten karara dönüşür: “Sokaktan taşan küfrün evine, yatağına girdiğini bile bile mücadeleye karar verdi.”⁹⁸ ve inanç, baskıcı yapılanmalara karşı bir direnç zemini haline dönüşür. Böylece roman, iman temelli direnişi hem dışarıdaki siyasal/ideolojik baskıya hem de içerideki çözülmeye yönelik çift kutuplu bir mücadele olarak işler.

Abdullah'ın sorgu sırasında işkence altında söyledikleri, direnişin yalnızca fiziki dayanıklılıkla değil aynı zamanda inançla şekillenen bir ruhsal kararlılık olduğunu ortaya koyar. Abdullah'a, “İslâmiyet'ten vazgeçin ... sizi serbest bırakayım!” denildiğinde “Bin başım olsa, her gün birini kesseniz, ben yine Müslümanım”⁹⁹ cevabı, direniş yolundaki fedakarlığın ve kararlılığın göstergesidir. Devlet baskısının meşru mekanizmasını temsil eden savcının “Avukat Ali'yi reddedeceksin” yönlendirmesine ve ısrarlarına “Söz verdim...”¹⁰⁰ diyerek karşı koyması, yine ahlak ve kararlılığını koruyarak direnişine örnektir.

Baskı karşısındaki direnç ve mücadele hapis sahnelerinde hem sessiz hem ahlaki bir biçim kazanır. Koşuş düzeninin zorbalıkla sürdürüldüğü yerde Abdullah'ın imanından ve sabrından taviz vermeden gece boyu diz üstü oturup tekbire devam etmesi sessiz direnişini simgeler.¹⁰¹ Bu sessiz sebatı, koşuştaki diğer mahkûmları da olumlu yönde etkiler ve cezaevinde kavgalar sona erer: “Altı aydır burada. Bütün hapisler ıslah oldu. Artık kavgaya, gürültü olmuyor”.¹⁰² Roman boyu çeşitli kurgularla karşılaşılan çevresindekilerin -Hüseyin, hapisteki azılı suçlular, Ağa Süleyman gibi yanlış yolda olanların- Abdullah'ın tesiriyle olumlu manada değişmesi gibi çok

⁹⁶ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 18.

⁹⁷ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 18.

⁹⁸ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 19.

⁹⁹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 28.

¹⁰⁰ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 60.

¹⁰¹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 45.

¹⁰² Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 59.

sayıda örnek, iman yoluyla direnişin yalnızca bireyi değil çevresini de dönüştürdüğünü ve bu yolun başarısını ortaya koyar.

Abdullah'ın hapisten çıktıktan sonra devlet sitemine dahil olmadan hamallık yaparak İslami neşriyata destek olması, kulübede yaşayarak neredeyse kendisi yarı aç ve yoksul hâldeyken Halid'i okutması, hırsızlık yapan Hüseyin'e yardım ederek onu iş sahibi yapması, Halid'in dedesi gibi bir çok kişide farkındalık oluşturması; şiddet, baskı, zulüm ve adaletsizlik altında yozlaşan ve yabancılaşan bireyin-toplumun ıslahı yolunda gösterilen mücadelenin somutlaşmış ve başarıya ulaşmış delili niteliğindedir. Zor şartlara rağmen çocuk okutmak için verdiği mücadele, "Dede torununu ben okuturum" ve "Ayakkabı parasını ödedi, kesede bir ekmek parası kalmamıştı"¹⁰³ cümleleri, kendi cebinden Hüseyin'e vermesi ve akabinde onu iş sahibi yapması gibi sürekli devam eden çabaları Abdullah'ın fedakârlığını pekiştirmekle birlikte onun direnişteki sadakatinin, samimiyetinin ve mücadeleye bağlılığının işareti olarak yorumlanabilir.

Abdullah'ın dış baskıların doğurduğu işsizlik ve damgalanma koşullarında bile "...İslâm düşmanı müdürün emrinde çalışmaktansa, hamallık yapmak ona göre daha iyiydi."¹⁰⁴ cümlesiyle, modernleşme kisvesi altında yürütülen yozlaşma karşısında imanıla şekillenmiş bir hayatı yaşamak için geçim yollarını dahi bu inanca sadık kalacak biçimde araması ve "dünya kazancı"ni önceleyen yollara sapmaması, bireysel direnişin imanla çatışmayan bir zeminde gerçekleştiğinin vurgusu olarak okunmalıdır. Ayrıca memur çevresinden birinin "Herkes dindar olurken mevki, makam, ev, para kazanırken, sen hamallığı seçmişsin. Senin yolun sağlam."¹⁰⁵ sözleri, bu tercihin imanı korumaya dönük bilinçli bir karşı koyuş olarak okunduğunu gösterir. Bu noktada ondaki iman, yalnızca iç dünyaya ait bir kabulleniş değil hayat tercihlerinde ve temel ihtiyaçları söz konusu olduğunda dahi bireyin toplumsal fayda lehine fedakârlık üstü direnişinin mücadele ahlakına dönüştüğünün kanıtı niteliğindedir.

Eserde kurtuluş ve zafer teması, inançlı bireyin yalnızca baskıya karşı koyarak neticede ulaştığı başarıyla değil, bu mücadeleyi manevi bir zemine taşımasıyla tamamlanmıştır. Bu noktada *Minyeli Abdullah*, zaferi yalnızca dünyevi bir galibiyet değil aynı zamanda imanla bütünleşen bir manevi yükseliş olarak resmeder. Bu yönüyle roman, "Allah'ın dini her asra hitap ediyordu, her zaman kurtarıcıydı"¹⁰⁶ cümlesiyle İslam'ın birey ve toplum için tarih üstü ve zamandan bağımsız bir kurtuluş yolu olduğunu bildirir. Bu cümle aynı zamanda romanın ideolojik çerçevesinin temelini oluşturur.

¹⁰³ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 67-68.

¹⁰⁴ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 66.

¹⁰⁵ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 76.

¹⁰⁶ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 238.

Yukarıda değinildiği üzere Abdullah'ın imanlı direnişi sayesinde çevresindeki insanların değişimi hem Abdullah'ın mücadelesinin zaferi hem de bireyin zaferidir. Ağa Süleyman'ın içki ve kumardan tövbe edip “imanın lezzetini alması”¹⁰⁷ bireysel bir dönüşüm ve ıslahın açık örneği iken dindar karakterlerin tüm sıkıntıları içerisinde özellikle 6 Haziran 1967'deki Arap-İsrail savaşının anlatıldığı sahnelerde ibadetle gelen ferahlık ve huzur, imanla gelen içsel kurtuluşun sembolü olarak görülebilir. Dolayısıyla bu dönüşümler, bireyin zaferini içsel arınma ile elde ettiğini vurgular.

Toplumsal düzlemde zafer ise, İslam için canını vermeye hazır bireylerin oluşturduğu dayanışma ruhunda temellenir. Filistin için “gönüllü ve fedai” yazılan Abdullah ve arkadaşları, İslam davası uğruna can verme pahasına cepheye gider.¹⁰⁸ Savaş sırasında Abdullah'ın cepheyi terk edip kaçan askerlere “Yahudi gelirse ne malımız kalır ne canımız ne de dinimiz!”¹⁰⁹ sözü, bu mücadelenin siyasi, ekonomik ve toplumsal refahın yanı sıra inançsal bir direniş olduğunu da altını çizer.

Böylelikle romanda zafer teması, bir yandan dünyada sonuç alınmasıyla diğer yandan şehitlik üzerinden uhrevi kurtuluşla bütünleşir. “Müslümanlar ya şehid olur, Cennete girerler veya muzaffer olur, mütecaviz düşman topraklarını alırlar.”¹¹⁰ ifadeleri mücadele anlayışının dayandığı esasları netlikle vurgular. Bu çerçevede Abdullah'ın savaşta “koskoca havaalanını bir makineli ile müdafaa” etmesi ve sonunda “kırık bir makinalı tüfek üstüne kapanmış Abdullah...” tasviriyle biten mücadele sahnesinde yüzünün “sanki yaşıyor gibiydi.” denilerek “...hemen Cennete uçuvermişti...”¹¹¹ ifadesine bağlanması, romanın zaferi fiziksel kazanç ve kurtuluştan öte ilahi zemin üzerine kurduğunu gösterir. Aynı husus Abdullah'ın komünistler tarafından şehit edilen oğlu Bilal'den bahsederken “Söyle, şu adam niçin öldürüldü? Bir îmân için, değil mi?”¹¹² sözünde karşımıza çıkar. Davanın yükseldiği yere dikkat çeken bu ifade, şehadetin yalnızca bireysel inanç değil, toplumsal hafızada yer eden bir kutsal değer olduğuna da işaret eder. Böylece romanda kurtuluş ve zafer; Hüseyin, Mahmud, Bilal, Abdullah gibi çok sayıda isimsiz kahraman özelinde toplumun zalime ve zulmüne boyun eğmeyerek gelecek nesillerin vatan topraklarında kültür, gelenek ve inançlarını rahatça yaşayabilecekleri adil bir toplumun inşası için din, vatan, millet gibi aziz ve kutsal kabul edilen değerlere yaraşır üstün fedakarlıkla gerekirse can vererek mücadelesi Cennetle taçlanan bir sonuçla anlam kazanır.

¹⁰⁷ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 235.

¹⁰⁸ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 238.

¹⁰⁹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 240.

¹¹⁰ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 119.

¹¹¹ Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 240.

¹¹² Hekimoğlu, *Minyeli Abdullah*, 176.

Her iki romanda da direniş ve kurtuluş teması, siyasal baskı, ideolojik yozlaşma ve zulüm ortamına karşı inançlı bireyin hem fiziksel hem de manevi düzlemdeki karşı duruşu üzerinden şekillenmektedir. *Cakartalı Kız*'da Fatma ve babası gibi karakterler, komünist iktidarın dini tehdit olarak görmesine karşı imanları doğrultusunda cesurca mücadele ederken *Minyeli Abdullah*'ta ise Abdullah, yozlaşmış modern değerler karşısında sessiz ama sarsılmaz bir kararlılıkla direniş gösterir. Her iki eserde de mücadele yalnızca bireysel inancın bir gerekliliği olmakla kalmaz, toplumu dönüştürme, vatan müdafaası ve ahlaki bir uyanış sağlama yönüyle toplumsal bir kurtuluş hareketine dönüşür. Bu direniş hattı, bir tarafta açık siyasi ve fiziki baskıya karşı bedeni ve sözüyle duran bireyler, diğer yanda ahlaki yozlaşmaya karşı sabır, tevekkül ve inançla direnen karakterler üzerinden anlatılırken; her iki romanda da nihai kurtuluş ve zafer, şehadetle kutsanan, Allah'a adanmış bir yaşamın sonucu olarak uhrevi bir anlam kazanmakta ve din hem bireysel bir iç güç hem de toplumsal bir direniş ve kurtuluş ideali olarak merkezî bir konuma yerleşmektedir. *Cakartalı Kız*'da iki düzlemde -hem ülkenin komünist iktidar tahakkümünden kurtuluşu hem de Fatma'nın şehadetiyle- zafere ulaşılırken *Minyeli Abdullah*'ta zafer yalnızca şehadetle müjdelenir. Burada dinî ve milli saikle vatan müdafaasına katılan Abdullah ve arkadaşlarının şehadetiyle erişilen kurtuluşa dikkat çekilerek savaşın neticesine yer verilmez.

SONUÇ

Modern dönemde Arap ve Türk edebiyatlarında şekillenen İslami roman anlayışı, farklı coğrafyalarda benzer tarihsel, siyasal ve toplumsal baskılar karşısında ortaya çıkmış; bu baskılara karşı dinî değerlere dayanarak direnişi önceleyen yeni bir anlatı formunun gelişmesini sağlamıştır. Bu çerçevede, Necîb el-Kîlânî ve Hekimoğlu İsmail'in kaleme aldığı *Cakartalı Kız* ve *Minyeli Abdullah* romanları, yalnızca bireysel yazarlık serüvenlerinin değil, aynı zamanda mensup oldukları toplumların modernleşme, ideolojik yönelim ve inanç eksenli dönüşüm süreçlerinin de birer aynası olmuştur. Her iki yazar da kendi milletinin siyasi ve kültürel krizlerine karşı edebiyatı hem bir eleştiri hem de bir ıslah aracı olarak görmüş; benimsedikleri İslami duruşla, inanç ve mücadele merkezli bir roman kurgusu inşa etmişlerdir. Dolayısıyla bu romanlar, yalnızca edebî ürünler değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı canlı tutan, ideolojik çatışmaları teşhir eden ve çözüm olarak inanç merkezli kurtuluşu öneren metinler olarak önem kazanmıştır. Dolayısıyla her iki eserde de modern roman türü, seküler bir estetik araç olmaktan çıkarılarak inanç, ahlak ve toplumsal sorumlulukla bütünleşen bir anlatım alanına dönüştürülmüş; roman, yalnızca bireysel bir hikâye anlatma vasıtası değil, bir başkaldırı, eleştiri ve tebliğ aracı olarak konumlandırılmıştır. Bu yönüyle çalışma, İslami romanın modern edebiyat içindeki yerini, misyonunu ve meşruiyetini yeniden değerlendirmeye imkân tanımıştır.

Komünizm ve emperyalizm gibi akımlar birçok coğrafyada benzer sonuçlar doğurmuştur. el-Kîlâni romanında ülkesindeki komünist ve emperyalist rejimlerin baskısıyla değişen siyasi-sosyal sorunları kendi ülkesi üzerinden değil benzer sorunların ve değişimlerin baş gösterdiği Endonezya üzerinden anlatırken Hekimoğlu, izmlerin birey, toplum ve kültür üzerindeki yansımalarını Mısır'daki tarihî-siyasi bağlamı kullanarak gösterme ve anlatma yolunu seçmiştir. İkisi de romanı bir aracı gibi kullanarak toplumdaki sorunlara ve dönüşümlere bigâne kalmadıklarını göstermiştir. Yazarların kurgu mekânı olarak memleketleri dışındaki ülkeleri tercihleri, hayatlarında süreklilik arz eden hapis vb. işkencelere karşı öz savunmadan ziyade coğrafyalar, karakterler ve kurgular değişiklik gösterse bile sömürgeci güçlerin baskıcı zihniyetinin evrenselliği ve sömürülen toprakların kaderinin farklılık göstermediği hakikatinin tezahürü olarak okunmalıdır.

Her iki eserde de siyasal baskı ve ideolojik şiddet teması, dönemin yönetim biçimlerine ve güç ilişkilerine yönelik eleştirilerle dikkat çekmiştir. *Cakartalı Kız*, örgütlü ideolojik yapılanmaların toplumu nasıl kuşattığını; medya, eğitim ve propaganda yoluyla nasıl sistematik bir denetim sağlandığını vurgularken *Minyeli Abdullah*, rejim değişse dahi otoriter tahakkümün devam ettiğini, birey, aile ve toplum üzerindeki baskının süreklilik arz ettiğini göstermiştir. İdeolojik şiddet, her iki romanda da doğrudan baskı ve cezalandırmanın ötesine geçerek toplumun her hücrelerine sirayet eden bir disiplin aracı olarak işlenmiş; bireylerin toplumsal hayattan dışlanması, tehdit ve iftiraya uğraması gibi örneklerle görünür kılınmıştır. Bu bağlamda her iki anlatı da siyasal şiddetin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve söylemsel düzeylerde de nasıl işlediğini ortaya koymuş, baskının biçimi ve yönü farklı olsa da yıkıcılığının benzer olduğunu ifade etmiştir.

Toplumsal yozlaşma, ahlaki çöküş ve iktidar–halk arasındaki uçurum ise her iki romanda da sistematik bir eleştiri düzleminde işlenmiş; çürümenin yalnızca iktisadi değil, kültürel ve ahlaki boyutlarıyla da nasıl toplumun tüm kesimlerine yayıldığı gözler önüne serilmiştir. *Cakartalı Kız*'da iktidar elitlerinin sefahat içindeki yaşamı ile halkın yoksulluğu arasında çizilen tezat, yozlaşmanın doğrudan iktidar odaklı olduğunu gösterirken *Minyeli Abdullah*, ahlaki çözümlenin eğitimden aile kurumuna, sosyal ilişkilerden savaş alanına kadar yayıldığını, kimliksizleşme ve değer kaybının toplumsal yabancılaşmaya dönüştüğünü ortaya koymuştur. Her iki romanda da bireyler, sistemin yozlaştırıcı etkisine karşı ya itaatle uyum sağlamış ya da kendi değerlerine yaslanarak direnmiştir. Bu durum, toplumsal çürümenin yalnızca dıştan gelen baskılarla değil, içteki değer erozyonuyla da pekiştirildiğini ortaya koyan bir eleştiri olarak karşımıza çıkmıştır.

Her iki eserde en belirgin ve dönüştürücü unsur olarak vurgulanan din merkezli direniş anlayışı, romanların ana eksenini oluşturmuştur. İman, yalnızca bireyin içsel huzurunu sağlayan bir unsur değil adaletsizliğe, baskıya ve yozlaşmaya karşı verilen

mücadelenin ahlaki temeli olarak kurgulanmıştır. İslami değerler, her iki eserde de hem bireysel dirilişin hem de toplumsal uyanışın kaynağı olmuş; kurtuluş ve zafer ise iman ve inançla sürdürülen mücadele ile anlam kazanmıştır. Şehadetle kutsanan direniş ve mücadele ahlaki romanlarda yalnızca bir sonuç değil, aynı zamanda hakikatin ve adanmışlığın simgesi olarak okunmuştur. Bu minvalde çalışma, edebiyatın yalnızca estetik değil düşünsel, tarihsel ve toplumsal bir karşı duruş ve yeniden inşa aracı olabileceğini, modern Arap ve Türk edebiyatında İslami romanın bu misyonu üstlenerek önemli bir yer edindiğini açıkça ortaya koymuştur.

Sonuç olarak bu çalışma, modern Arap ve Türk edebiyatlarında ortaya çıkan İslami roman anlayışını iki farklı edebî gelenek üzerinden karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemesi bakımından alana önemli bir katkı sağlamaktadır. Literatürde bu iki eser genellikle kendi edebiyat çevreleri içinde ayrı ayrı değerlendirilmiş; bu iki eserin ortak temalar ve tarihsel bağlamlar üzerinden mukayeseli biçimde ele alındığı kapsamlı bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmada, söz konusu romanlar tespit edilen temalar çerçevesinde birlikte değerlendirilerek modern dönemde İslami romanın farklı coğrafyalarda benzer düşünsel ve toplumsal arka planlar üzerinde şekillendiği hakikati görünür kılınmıştır. Böylece araştırma, yalnızca iki edebî metnin karşılaştırmalı çözümlemesini sunmakla kalmamış aynı zamanda modern Arap ve Türk edebiyatlarında din merkezli direniş anlatılarının gelişimini anlamaya katkı sağlayan yeni bir bakış açısı sunmuştur. Bu yönüyle çalışma, İslami edebiyat araştırmaları ve karşılaştırmalı edebiyat alanlarında yapılacak sonraki araştırmalar için kuramsal ve metodolojik bir zemin hazırlamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/Reference

- Abu-Rabi', Ibrahim M. *Intellectual Origins of Islamic Resurgence in the World*. New York: State University of New York Press, 1996.
- Akçay, Ebru. "Edebî Edebiyata Karşı Edepli Edebiyat: Hidayet Romanlarında Propaganda Unsurlarının İncelenmesi." Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2015.
- al-Musawi, Muhsin Jassim. *The Postcolonial Arabic Novel: Debating Ambivalence*. Editör Suzanne P. Stetkevych. Supplements to The Journal of Arabic Literature 23. Brill, 2003.
- Arendt, Hannah. *Totalitarizmin Kaynakları*. 3 cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

- Bauman, Zygmunt. *AkıŖkan Modernite*. Çeviren Sinan O. Çavuş. 3. bs. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2018.
- Bildik, Yusuf. “Necip el-Kiylânî’nin ‘Yahudinin Kanlı Çöreği, Getto’ Adlı Romanında Dinî Temalar.” III. Uluslararası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Sempozyumu, 2019.
- Bulhan, Hussein. “Stages of Colonization in Africa: From Occupation of Land to Occupation of Being.” *Journal of Social and Political Psychology* 3, no. 1 (2015): 239–56.
- Ceylan, İsmail Fatih. “Romanı İlmihal Gibi Okunan Yazar: Hekimoğlu İsmail.” *Serbestiyet*, 2025.
- Çil, Hüseyin. “Bedeni Kurgulamak: İslami Romanlarda Beden ve Kimlik.” Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Demir, Zafer. “Sosyolojik Açından Edebiyat ve Din.” *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, no. 1 (2018): 13–30.
- Durmuş, İsmail. “el-Kilânî, Necîb.” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ek-2. Ankara, 2019.
- el-Kilânî, Necîb. *el-İslâmiyye ve'l-Mezâhibu'l-Edebiyye*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987.
- el-Kilânî, Necîb. *Medhal ile'l-Edebi'l-İslâmî*. Katar: Riâsetu'l-Mehâkimi'ş-Şer'iyye ve'ş-Şuûni'd-Dîniyye, 1407.
- el-Kilânî, Necîb. *Muzekkirât ed-Duktür Necîb el-Kilânî*. 1. bs. Kahire: Dâru'ş-Şahût, 2016.
- el-Kiylânî, Necip. *Cakartalı Kız*. Çeviren Ali Nar. Elif Yayınları, 2002.
- el-Minşâvî, el-Velid Abdurraûf. “Necîb el-Kilânî: Dav' alâ Sîratihi ve 'Atâihi'l-Edebî.” *Mecelletu'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye - 'İmâdetu'l-Bahsî'l-'İlmî* 15, no. 4 (2014).
- el-'Akîl el-Musteşâr, Abdullah. *min A'lâmi'd-Da've ve'l-Hareketi'l-İslâmiyye el-Mu'âsira*. Dâru'l-Beşîr, 2008.
- el-'Arînî, Abdullah b. Sâlih. *el-İtticâhu'l-İslâmî fî A'mâl Necîb el-Kilânî el-Kaşaşiyye*. 2. bs. Riyad: Dâr Kunûz İşbilyâ, 2005.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay. 6. bs. Ankara: İmge Kitabevi, 1992.
- Hekimoğlu, İsmail. *Minyeli Abdullah*. 90. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Hekimoğlu, Samet. “Hekimoğlu İsmail’in Minyeli Abdullah Romanında Dava Adamı Tipi.” *Eren Dergisi (Bitlis)*, no. 6 (2025): 54–66.
- Kantarcı, Ömer. “Minyeli Abdullah’ın Dertli Müellifinin Ardından.” *Umran (İstanbul)*, no. 330 (Şubat 2022): 75–78.
- Kur'an-ı Kerîm Meâli*. 20. bs. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.

- Le Gassick, Trevor. "The Faith of Islam in Modern Arabic Fiction." *Religion & Literature - The Literature of Islam* 20, no. 1 (Bahar 1988): 97–109.
- Marx, Karl ve Friedrich Engels. *Komünist Manifesto*. Çeviren Celal Üster ve Nur Deriş. 19. bs. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2015.
- Mûsâvî, Ahmed. *fî Edeb Necîb el-Kilânî Eb'âdu's-Sirâ' ve'mtidâdâtihî*. 1. bs. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2009.
- Otegbulu, Gabriel Chukwuebuka, ve Winifred Chioma Ezeanya. "Mental Decolonization: A Pathway to Sustainable Development in Africa." *Addaiyan Journal of Arts, Humanities and Social Sciences* 2, no. 1 (2020): 7–19.
- Pulat, Ali ve Selin K. Işık. "Edebî Şiddet: Roman ve Şiddet İlişkisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme." *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal* 6, no. 37 (2020): 1990-2008.
- Rahâl, Ömer. "el-İsti'mâru's-Şekâfî Edâtu Ra'simâliyye li'l-Heymene el-Eydûlûciyye ve Tahvîl Kıyemihâ ilâ Me'âyir 'Âlemiyye." *Al-Kuds Gazetesi*. Erişim 10 Şubat 2025. <https://www.alquds.com/ar/posts/147753>.
- Rahman, Fazlur. *Islam & Modernity (Transformation of an Intellectual Tradition)*. Editör Richard L. Chambers. Publications of the Center for Middle Eastern Studies 15. Chicago: The University of Chicago Press, 1984.
- Seyfu'r-Rahmân, Muhammed. "İshâmât ed-Duktûr Necîb el-Kilânî fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-İslâmî." *Majallah Al-Qism Al-Arabi University of the Punjab*, no. 24 (2017): 285–98.
- Tan, Nail. "Hekimoğlu İsmail." *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi - Yitirdiklerimiz* 121, no. 842 (2022): 109–12.
- Türkiye Yazarlar Birliği. "TYB'nin 40. Yılında İlk 40 Üyemiz: Ömer Okçu (Hekimoğlu İsmail)." Erişim 10 Haziran 2025. <https://www.tyb.org.tr/tybnin-40-yilinda-ilk-40-uyemiz-omer-okcu-hekimoglu-ismail-34969h.htm>.
- Türkmenoğlu, Sevgül. "Türk Romanının Din Algısında Popülist Bir Durak: Hidayet Romanları." *International Journal of Languages' Education and Teaching* 3, no. 2 (2015): 261–74.